

نقش برنامه توسعه ملل متحد در پایداری محیط زیست سالم در قوانین برنامه‌های توسعه‌ای ایران

تاریخ دریافت: ۹۵/۷/۱۵

پذیرش نهایی: ۹۵/۹/۲۰

آناهیتا سیفی*^۱

چکیده

برنامه توسعه ملل متحد به‌عنوان شبکه جهانی توسعه سازمان ملل، با ارائه الگوها، تکنولوژی و برنامه‌های آموزشی، توانمندی کشورها را در راستای دستیابی به اهداف توسعه هزاره، بهبود برنامه‌های اقتصادی، مدیریت بلایای طبیعی و حفظ محیط زیست تقویت می‌کند. این پژوهش با مطالعه موردی فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران، نقش این نهاد بین‌المللی را در خصوص ارائه الگوها و برنامه‌های توسعه ناحیه‌مدار، در چارچوب حوزه‌های فعالیت آن در حفظ محیط زیست مورد بررسی قرار داده و نشان می‌دهد الگوهای ارائه شده توسط برنامه توسعه ملل متحد در راستای افزایش ظرفیت‌ها و کمک به حفظ محیط زیست سالم به‌کار رفته و در برخی موارد این ایده‌ها جذب قوانین توسعه ملی شده است و هم‌راستا با این قوانین از برنامه‌های توسعه کشوری نیز حمایت می‌کند. شایان ذکر است مشکلاتی عملی و نظری برای اجرای قوانین برنامه‌های توسعه وجود دارد و از چالش‌های پیش روی اقدامات برنامه توسعه ملل متحد محسوب می‌شود که بر روند و نتایج فعالیت‌های این برنامه تأثیرگذار است؛ پژوهش حاضر به بحث و بررسی این موارد می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: برنامه توسعه ملل متحد؛ ایران؛ حق بر محیط زیست سالم؛ برنامه توسعه ناحیه‌مدار

^۱ - عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور، دکتری حقوق بین‌الملل؛ Email: hafezehseifi@yahoo.com

*نویسنده مسئول

مقدمه

چالش‌های امنیتی از جمله کمبود منابع، فقر، بیماری‌ها، تخریب و آلودگی محیط زیست، ... هر یک به نوعی تهدیدی برای حق توسعه و امنیت انسانی، ملی و بین‌المللی است (زنگنه، ۱۳۹۱). با توجه به اینکه کشورهای فقیر و توسعه‌نیافته، تحت تأثیر سوءتخریب محیط زیست هستند، همچنین کمبود عدم دسترسی این کشورها به مراکز و خدمات پاکسازی، برنامه توسعه ملل متحد را بر آن داشت به دنبال راهکارهای زیست‌محیطی باشد تا توانایی این کشورها را برای گسترش و توسعه حفاظت از محیط زیست افزایش دهند. استراتژی محیط زیستی این سازمان بر جمع‌آوری و نظارت مؤثر آب، دستیابی به خدمات انرژی پایدار، مدیریت کنترل انتشار آلاینده‌های مضر و مواد تخریب‌کننده لایه ازن تمرکز دارد (حاج‌احمدی، ۱۳۹۱).

یکی از تجربیات کلیدی برنامه توسعه ملل متحد در ایران به ترکیب عملکرد در سه سطح نیاز دارد؛ البته این مهم در گرو موفقیت تحولاتی است که باید در سطوح روستایی، استانی و ملی انجام پذیرد. از این رو فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران اخیراً بر مبنای رویکرد منطقه‌ای اتخاذ شده‌اند. در این رویکرد مشاهده می‌شود در حوزه‌های تحقیقاتی طرح‌ها، طرح‌ریزی‌ها بر مبنای مشارکت همگانی و بهبود شرایط با توجه به کاهش فقر در سطح محلی انجام گرفته است. این رویکرد، ظرفیت‌سازی و حفاظت از محیط زیست در سطح استانی با هدف بهبود هماهنگی میان بخش‌های مرتبط، هم‌تاسازی و پایداری را شامل می‌شود (سند پروژه حفاظت از تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی، ۱۳۹۱).

وظیفه برنامه توسعه ملل متحد اعطای کمک‌های فنی چندجانبه و کمک به اجرای طرح‌های عمرانی در کشورهای در حال توسعه است (موسی‌زاده، ۱۳۷۹). برنامه توسعه ملل متحد برای برطرف کردن چالش‌های مربوط به محیط زیست و اجرای تعهدات آن در مورد کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به محیط زیست در زمینه مبارزه با بیابان‌زایی، حمایت از تنوع زیستی، کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای، مدیریت آلاینده‌های ارگانیک پایدار، حصول اطمینان از مدیریت پایدار منابع آب و خاک به ایران یاری می‌رساند (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹: ۱۴).

برنامه توسعه ملل متحد تلاش‌های جهانی و ملی را برای رسیدن به هدف‌های توسعه هزاره هماهنگ می‌کند و بر ظرفیت‌سازی و توانمندی کشورها در جهت دستیابی به اهداف توسعه هزاره، تقویت حکومت دموکراتیک، بهبود برنامه‌های اقتصادی، مدیریت بلایای طبیعی، آموزش راه‌های پیشگیری از بیماری‌ها، حفظ محیط زیست، انرژی و مقابله با بحران‌ها و بازسازی و اصلاح تمرکز دارد. برنامه توسعه ملل متحد با ارائه راهکارهای بومی برای مقابله با چالش‌های جهانی و ملی به دور از ملاحظات و پیش شرط‌های کشورهای ارائه‌دهنده کمک‌های توسعه‌ای می‌تواند نقش مهمی در حفظ و پایداری محیط زیست داشته باشد (شایگان، ۱۳۸۸: ۱). بنابراین در اجرای حق بر محیط زیست سالم و مشارکت نهادهای بین‌المللی می‌تواند نقش مهم و مفیدی داشته باشد. این مقاله با مباحثی اجمالی درباره نقش کارگزاری‌ها و نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد، نقش برنامه توسعه ملل متحد را به‌عنوان مهم‌ترین نهاد توسعه‌ای سازمان ملل متحد در زمینه رفع موانع اجرایی حق بر محیط زیست سالم مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد.

۱. نقش سازمان ملل در کمک به پایداری محیط زیست

به اعتقاد لیبرال‌های نهادگرا نهادهای فراملی می‌توانند باعث همکاری بهتر و بیشتر شوند (جکسون و سورنسون، ۱۳۸۵: ۱۵۴). یکی از محورهای اصلی نظریه‌های لیبرال تأکید بر نقش نهادهای بین‌المللی برای رسیدن به تحولات معنادار در سطح بین‌المللی است (مشیرزاده، ۱۳۸۴: ۲۸). لیبرال‌ها استدلال می‌کنند سازمان‌های بین‌المللی می‌توانند نقش مثبت و سازنده‌ای را در پیشبرد ثبات بین‌المللی و رفاه جهانی ایفا کنند. کارکردگرایی^۱ و نهادگرایی^۲ دو تبیین لیبرالی غالب راجع به سازمان‌های بین‌المللی است (پیس و کلی، ۱۳۸۴: ۱۱۴ و ۱۲۶).

نهادگرایان سازمان‌های بین‌المللی دولتی را جانشین دولت - ملت تلقی نمی‌کنند. سازمان‌های بین‌المللی دولتی، به دولت‌ها را در رسیدن به پیامدهای سودمند متقابل در روابط بین‌الملل یاری می‌رسانند. سازمان‌های بین‌المللی

1. functionalism
2. institutionalism

منافع مشترک و توسعه ارزش‌های مشترک را تقویت کمک می‌کنند (پیس و کلی، ۱۳۸۴: ۱۲۹). دولت‌ها، تنها بازیگران روابط بین‌الملل نیستند، شرکت‌های چندملیتی، سازمان‌ها و حکومت‌های بین‌المللی بازیگران جدیدی هستند که در کنار دولت‌ها به نقش آفرینی می‌پردازند. مسائل نظامی، امنیتی و استراتژیک تنها مسائل اساسی جهان محسوب نمی‌شوند، بلکه مسائل اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی اهمیت بیشتری یافته‌اند. این دگرگونی حرکت از سیاست‌های حاد^۱ به سیاست‌های ملایم^۲ خوانده می‌شود. در عرصه جهانی تعارض و مخاصمه به همکاری‌های فراملی تغییر کرده است (سلیمی، ۱۳۸۴: ۶۳-۶۴).

سازمان‌های بین‌المللی تلاش‌های مشترک را بسیج می‌کنند تا مسائلی که در دولت‌های خاص با مشکل مواجه‌اند را بررسی کنند. آنها در تقویت و تشویق همکاری‌های بین‌المللی از رهگذر هماهنگی‌سازی سیاست‌های دولت‌های عضو و اقدام جمعی نقش بسزایی ایفا می‌کنند که سازمان ملل متحد نمونه بارز آن است (پارک، ۱۳۸۰: ۲۲۹). شاید بتوان گفت نقش سازمان‌های بین‌المللی در شناسایی، جلب توجه و هماهنگ‌سازی اقدامات برای مواجهه با مسائلی که ماهیت جهانی و بین‌المللی دارند، از دیگر فعالیت‌های آنها مشهودتر است (آقایی، ۱۳۷۵: ۵۲۰). سازمان ملل متحد، کنفرانس محیط زیست انسانی^۳ را نخستین بار در استکهلم در سال ۱۹۷۲ برگزار کرد. نشست بزرگ ریو، در سال ۱۹۹۲، به‌منظور برگزاری کنفرانس سازمان ملل در مورد محیط زیست و توسعه^۴ نخستین نشست در تاریخ دنیاست (جکسون و سورنسون، ۱۳۸۵: ۳۲۴).

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ادامه تلاش‌های خود به‌منظور ارتقا حقوق بشر در ۲۲ دسامبر ۱۹۹۵ قطعنامه‌ای^۵ را با عنوان حق بر توسعه تصویب کرد. در این قطعنامه ضمن اشاره به تلاش‌های پیشین سازمان ملل به‌منظور ارتقا حقوق بشر و حق بر توسعه همچون اعلامیه ریو، اعلامیه و برنامه عمل وین، اعلامیه کپنهاگ و اعلامیه و خط مشی عمل کنفرانس زنان پکن، وظایف دبیرکل سازمان ملل متحد، کمیسیون حقوق بشر و کمیساریای عالی حقوق بشر را در

1. high politics
2. low politics
3. Conference on the Human Environment
4. UN Confrance on Environment and Development
5. A/Res/50/184

ارتباط با حق بر توسعه تعیین می‌کند. این قطعنامه در مقایسه با قطعنامه‌های سابق از دو ویژگی برخوردار است، از یک طرف در قطعنامه مزبور به‌طور روشن و شفاف ارتباط حق بر توسعه به‌عنوان جزء جدانشدنی شبکه به هم تنیده مجموعه حقوق بشر تلقی شده و از طرف دیگر در جهت اجرایی کردن اهداف توسعه، مسئولیت دبیرکل، کمیسیون و کمیساریای حقوق بشر تعیین شده است. در قطعنامه ۵۰/۱۸۴^۱ محورها و خطوط کلی که دبیرکل سازمان ملل در گزارشی به تاریخ ۶ ژوئن ۱۹۹۴ با عنوان «دستور کار برای توسعه»^۲ به مجمع عمومی ارائه کرد، مشخص شده است. در این گزارش دبیرکل پیشنهاد کرد ابعاد مختلف توسعه در چارچوبی عینی بررسی و ارزیابی شود. دبیرکل به سازوکارهای اجرایی حق بر توسعه توجه ویژه مبذول داشت و هماهنگی بیشتر ارگان‌های سازمان ملل و فعالیت بیشتر آنها را توصیه کرد و نهادهای تخصصی چون برنامه توسعه ملل متحد را دارای نقش مؤثری دانست. به توصیه کنفرانس جهانی حقوق بشر، کمیسر عالی سازمان ملل برای حقوق بشر مأموریت خاصی را به‌منظور ترویج حق بر توسعه و هماهنگی حمایت‌های ارکان ذی‌ربط سازمان ملل متحد عهده‌دار شد (مولایی، ۱۳۸۱: ۵۹-۵۸).

تشکیل نیروی عالی رتبه به‌منظور اجرای حق بر توسعه نیز از جمله تلاش‌های سازمان ملل متحد برای تحقق حق بر توسعه است (Marks, 2011).
 2. سازمان ملل متحد با فقر برخورد کرده تا حق بر توسعه را تحقق بخشد. نمونه آن راه‌اندازی کارگروه عالی رتبه در خصوص اجرای حق بر توسعه، به وسیله کمیسیون پیشین حقوق بشر بوده است. کمیسیون در شصت‌مین اجلاس خود در سال ۲۰۰۴ یک نهاد فرعی را برای گروه کاری دائمی بین دولتی حق بر توسعه ایجاد کرد (Salomon, 2005: 409). این نهاد متشکل از کارشناسان حقوق بشر به‌عنوان نهادی مشورتی به‌منظور گروه کاری و برای به اجرا درآوردن اعلامیه حق بر توسعه تشکیل شد. این کارگروه با گردهمایی کارشناسان حقوق بشر و نمایندگان مؤسسات بین‌المللی توسعه و تجارت رابطه حقوق بشر و توسعه اقتصادی و پیامدهای حاکمیت اقتصاد جهانی را مورد بررسی قرار می‌دهد (CHR, RES 2004/7, The Right to Development 60th Session, UN. Doc.E/ CN.4/ 2004/ L17, Para. 2).

1. A/148/935
 2. agenda pour le development

در ابتدا توسط کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل برای نظارت بر حق توسعه و همچنین ارتقا مفاهیم و ایجاد هنجارهای توسعه‌ای راه‌اندازی شد. کمیسیون حقوق بشر سه گروه کاری را تأسیس کرد، دو گروه اول و دوم در سال‌های ۱۹۹۳ و ۱۹۹۶ به صورت مقطعی تشکیل شدند، اما گروه کاری سوم به موجب قطعنامه ۱۹۹۸/۷۲ کمیسیون حقوق بشر به صورت دائمی تشکیل شد (فیروزمندی، ۱۳۹۱: ۱۱۶).

در جلسه چهاردهم گروه کاری در سال ۲۰۱۳ نظرها و دیدگاه‌های دولت‌ها مطرح شد. در این جلسه بر ارتقا قابلیت‌های فردی، توسعه انسانی، بهبود شرایط اجتماعی، اقتصادی از طریق اجرای کامل حقوق مربوط به امور بهداشت، غذا، آموزش و پرورش، مسکن، آب آشامیدنی سالم و همچنین حقوق مدنی، سیاسی براساس اصل سهم عادلانه و دسترسی به منابع تأکید شد. در این جلسه درباره پیاده‌سازی برنامه‌های توسعه مناسب از طریق توسعه حکومت‌های مؤثر نظارتی در مناطق مختلف برای تحقق کامل حق بر توسعه، تعهدات بین‌المللی به منظور ارائه پشتیبانی، حصول اطمینان از دسترسی به منابع مالی برای پیشبرد توسعه، ایجاد یک سیستم نظارت در سطح ملی و بین‌المللی، فقرزدایی از طریق اصلاحات مباحثی مطرح شد (A/HRC/WG.2/14/CRP.2, 2013). در میان مؤسسات و نهادها از نهادهای مرتبط با توسعه نظام ملل متحد برای حضور در جلسات گروه کاری حق بر توسعه برای ارائه اقدامات خود در زمینه رعایت حقوق بشر و وارد کردن آن در سیاست‌ها و برنامه‌هایشان دعوت به عمل می‌آید (Piron, 2002: 19).

در این میان سازمان‌های بین‌المللی غیرحقوق بشری نیز می‌تواند در بسط و ترویج حقوق بشر نقش مهمی داشته باشند. مثل سازمان بین‌المللی کار، سازمان تجارت جهانی، سازمان یونسکو به‌عنوان مؤسسه تخصصی سازمان ملل متحد، با اتکاء به سند مؤسس خود، شناسایی صریح غنای کثرت‌گرایی فرهنگی و تئوریزه کردن آن به‌منابه بخشی از میراث مشترک بشریت می‌تواند راه را برای احترام و تضمین جهان‌شمولی حقوق بشر در عمل باز نماید (پیتزمن آلریچ، ۱۳۹۰).

نظام ملل متحد مجموعه‌ای از فعالیت‌ها در زمینه افزایش آگاهی درباره هدف‌های توسعه هزاره در داخل کشورها بر مبنای استراتژی‌ها و نیازهای ملی این کشورها را به اجرا درآورد. هدف اصلی این فعالیت‌ها در کشورهای توسعه یافته، بسیج افکار عمومی به‌عنوان وسیله‌ای برای افزایش کمک به توسعه و

تجارت، بخشش بدهی‌ها، حمایت در زمینه فن‌آوری و سایر پشتیبانی‌های لازم برای دستیابی به هدف‌های توسعه هزاره خواهد بود. هدف کشورهای در حال توسعه، ایجاد ائتلاف‌ها برای اقدام و کمک به دولت‌ها برای تعیین اولویت‌ها در بودجه‌های خود و استفاده مؤثر از منابع است (سازمان ملل متحد، ۱۳۸۱: ۲).

مجمع عمومی سازمان ملل دهه ۶۰ میلادی را دهه توسعه اعلام کرد. دهه اول شاهد ایجاد ساختارهای نهادی بیشتری برای توسعه در سطح سازمان ملل بود، از جمله برنامه توسعه ملل متحد، یونیدو، کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد و برنامه جهانی غذا. سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو)^۱ با همکاری ۱۷۲ کشور عضو، مسئول ترویج توسعه صنعتی در جهان در حال توسعه است و تلاش‌های خود را بر محور فقرزدایی از طریق تقویت رشد بهره‌وری متمرکز کرده است. این سازمان به کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار در جدال برای جلوگیری از به حاشیه رانده شدن در دنیای رو به جهانی شدن امروز کمک می‌کند. این سازمان به بسیج دانش، مهارت‌ها، اطلاعات و فن‌آوری برای پیشبرد اشتغال مولد، اقتصاد رقابتی و محیط زیست سالم مبادرت می‌ورزد (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹: ۲۰ و ۲۸). از مهم‌ترین برنامه‌های ملل متحد در امر توسعه برنامه توسعه ملل متحد است که هماهنگی طرح‌ها با صندوق حمایت از کودکان ملل متحد یونیسف، برنامه جهانی غذا، سازمان بهداشت جهانی و اکثر سازمان‌های غیر دولتی را برعهده دارد (پیس و کلی، ۱۳۸۴: ۳۳).

۲. حق بر محیط زیست سالم

استفاده و برخورداری از محیط زیست سالم، امروزه از حقوقی است که در قالب نسل سوم حقوق بشر تجلی یافته است. نسل سوم حقوق بشر به مجموعه حق‌هایی اطلاق می‌شود که مستقیم یا غیرمستقیم بر همه انسان‌ها و حتی نسل‌های آینده اثر می‌گذارد. تحقق آنها سود همگان و نقض آنها زیان همگان را به دنبال خواهد داشت. نگاهی مختصر به تحولات و وقایع جوامع بشری نشان می‌دهد مباحث زیست‌محیطی از مؤلفه‌هایی هستند که بسیاری از تهدیدات مطرح علیه جوامع بشری از آنها نشئت می‌گیرند و این تهدیدها، هرچند به‌ظاهر

1. United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)

بعد غیرامنیتی دارد و فقط تهدیدهایی طبیعی جلوه می‌کنند، اما در عمل تهدیدهایی هستند که امنیت جامعه و در نتیجه امنیت ملی کشورهای محل وقوع را تحت تأثیر قرار می‌دهند (لطفی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۲). با پایان دهه ۱۹۸۰ اکولوژیست‌ها، اقتصاددانان و حتی برخی از دولت مردان از خطر تهدیدهای روزافزون زوال محیط زیست، نابودی منابع طبیعی، پیامدهای منفی فعالیت‌های عمده بشر روی اکوسیستم‌های سیاره آگاهی می‌یابند. درحقیقت امکان دارد حوادث زیست‌محیطی مبنای تهدیدهای واقعی امنیت بین‌المللی در دهه آینده باشد (کیس، سند و وینفراید، ۱۳۷۹: ۱۰۹-۱۰۸). دولت‌ها با امضای اسناد حقوق بشر، مسئولیت رعایت، صیانت و تحقق این حقوق را پذیرفته‌اند (مصفا، مخدوم و الماسی، ۱۳۹۰: ۳۱۷). ارتباط تنگاتنگ محیط زیست و توسعه، مفهوم توسعه پایدار را به‌وجود آورد کنفرانس ۱۹۷۲ استکهلم شاخص‌ترین و مهم‌ترین فعالیت سازمان ملل متحد در زمینه محیط زیست انسانی بود.

یکی از دستاوردهای این کنفرانس آشکار کردن ارتباط حفاظت از محیط زیست با مفهوم توسعه بود (عسکری و ساعد وکیل، ۱۳۸۳: ۱۰۶). اعلامیه استکهلم نخستین سند بین‌المللی است که به‌صراحت ارتباط میان حق فردی انسان و کیفیت محیط زیست را شناسایی می‌کند. کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه^۱ در گزارش مشهور خود با عنوان «آینده مشترک ما» به حقوق بشر در قالب توسعه پایدار توجه کرده است. بنا به‌نظر گروه کارشناسان محیط زیست، کمیسیون توسعه و محیط زیست فهرستی از اصول حقوقی از جمله حق بر محیط زیست به‌مثابه حق بنیادین بشر را مورد شناسایی قرار داده است. در ماده (۱) گزارش گروه کارشناسان در مورد حق بنیادین بشر آمده است: «هر انسانی حق بنیادین به محیط زیست مناسب برای سلامتی و سعادت خود را دارد». در سال ۱۹۸۹ حق بر زندگی باکرامت در محیط زیستی با‌دوام به‌صراحت در اعلامیه لاهه آمد. در سال ۱۹۹۹، اعلامیه بیشکک صریح اعلام می‌دارد: «هر کسی به‌صورت فردی یا دسته‌جمعی حق بهره‌مندی از محیط زیست سالم و متوازن را دارد». اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق حقوق اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی به‌صورت تلویحی و ضمنی حق بر محیط زیست سالم را مورد تأیید قرار می‌دهند. در سطح منطقه‌ای منشور

1. World Commission on Environment and Development (WCED)

آفریقایی حقوق بشر و مردم، اولین سند مصوب بین‌المللی است که در آن به‌صراحت در ماده (۲۴) خود حق بر محیط زیست سالم را مورد تأکید قرار داده است. پروتکل سان سالوادور^۱ که ظهور حقوق بشر و آزادی‌های جدیدی چون حق بر کار، حق بر سلامتی، حق بر غذا را مورد تأیید قرار داد؛ حق بر محیط زیست سالم را به‌عنوان جنبه‌ویژه‌ای از حق بر زندگی در ماده (۱۱) معرفی کرده است.

در کنفرانس جهانی توسعه اجتماعی، وابستگی دوطرفه میان توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و حمایت از محیط زیست مورد تأکید قرار گرفت. به همان ترتیب کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل اصل اول اعلامیه ریو را مبنی بر «تقویت دنیایی با محیط زیست سالم به حمایت از حقوق بشر کمک کرده» مورد تأیید قرار داد و همچنین کمیسیون حقوق بشر خسارات زیست‌محیطی دارای آثار منفی بر بهره‌مندی از زندگی، سلامتی و استانداردهای رضایت بخش زندگی را ارزیابی کرد. گروه کارشناسی در معرفی اصول حقوق بین‌الملل ناظر به توسعه پایدار مقرر می‌کند «حق بر محیط زیست سالم تأکیدی بر هم‌گرایی محیط زیست و توسعه می‌باشد». توسعه زمانی پایدار است که تحقق و پیشرفت آن حق بر محیط زیست را تقویت کند. اعلامیه وین حق بر محیط زیست و حق بر توسعه را مرتبط باهم معرفی می‌کند (مولایی، ۱۳۸۵: ۲۸۰-۲۷۸).

طرح مفهوم امنیت زیست‌محیطی در قالب امنیت انسانی و ملی در میان کنشگران و بازیگران سیاسی، ناظر بر اهمیت جهانی محیط زیست در مناسبات قدرت، توسعه و امنیت واحدهای سیاسی است. یکی از مؤلفه‌های امنیت انسانی، امنیت زیست‌محیطی است. امنیت زیست‌محیطی به‌عنوان برآیند مطالعات امنیت انسانی و تهدیدات زیست‌محیطی ناظر بر حفاظت افراد در برابر تهدیدها و نابسامانی‌های کوتاه یا یا بلندمدت با خاستگاه طبیعی یا انسانی است که به فروسای محیط زیست می‌انجامد (کاوایانی راد، ۱۳۹۰: ۹۹-۹۱). هدف از کمک به پایداری محیط زیست، قرار دادن اصول توسعه پایدار در سیاست‌ها و برنامه‌های کشورها و جلوگیری از تخریب محیط زیست است. کاهش نسبت مردم محروم از آب آشامیدنی تا سال ۲۰۱۵ و بهبود چشمگیر شرایط زندگی دست کم ۱۰۰ میلیون زاغه‌نشین تا سال ۲۰۲۰ از دیگر هدف‌ها در چارچوب این

1. Protocol of San Salvador

آرمان به‌شمار می‌آید. در کشورهای در حال توسعه، روند تخریب محیط زیست بسیار شتاب گرفته‌است (بیژنی، ۱۳۸۸: ۱۷۸). در مواجهه با این تهدیدها، نهادهای بین‌المللی می‌توانند از طریق انتقال تجارب موفق سایر کشورها و ایجاد سازوکارهای لازم برای گسترش همکاری‌ها در زمینه حفاظت از محیط زیست در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی، نقش مؤثری داشته باشند (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، ۱۳۸۶: ۱۹).

اعلامیه استکهلم در اصل یکم خود بیان می‌کند: «انسان دارای حق بنیادینی بر آزادی، برابری و شرایط مناسب زندگی در محیط زیستی است که امکان حیات شرافتمندانه و همراه با رفاه او را تأمین نماید و هم او دارای تکلیف و مسئولیت جدی در حفاظت و همسازی محیط زیست برای نسل‌های حال و آینده می‌باشد» (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972). کمیسیون توسعه پایدار در ۱۹۹۲ به دنبال کنفرانس ملل متحد در زمینه محیط زیست و توسعه ایجاد شد. مهم‌ترین چالشی که امروزه محیط زیست با آن روبه روست، پدیده روبه رشد توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع است. توسعه به معنای بهبود و ارتقای شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است. مسئله این است که توسعه خواه‌ناخواه بر محیط زیست اثر می‌گذارد و بیشتر آثار در راستای تخریب و آلودگی آن بوده است. از این‌رو تزاخمی میان دو حق، یعنی حق بر توسعه و حق بر محیط زیست سالم به‌وجود می‌آید؛ به همین دلیل در حوزه حقوق بشر تلاش‌های بسیاری برای رفع این تزاخم صورت گرفته است. در مباحث حقوق بشری هر جا سخنی از توسعه به‌مثابه یک حق می‌شود، منظور توسعه پایدار است. در توسعه پایدار، انسان محور اصلی توسعه است. در این نوع توسعه، رفاه بشر از راه تلفیق توسعه اجتماعی، اقتصادی و حفاظت و حمایت از محیط زیست تضمین می‌شود. به تعبیر بهتر، توسعه در معنای پایدار آن هنگامی تحقق می‌یابد که سلامت و امنیت محیط زیست در تمامی ابعاد و جنبه‌های آن تأمین و تضمین شود. حق بر توسعه پایدار و حق بر محیط زیست سالم کاملاً به‌هم وابسته‌اند و ارتباطی ناگسستنی دارند. در این‌باره اسناد بسیاری در سطح بین‌المللی به تصویب رسیده که ابعاد زیست‌محیطی و توسعه را مورد تأکید قرار می‌دهند، اعلامیه ریودوژانیرو در اصل سوم خود تأکید می‌کند حق بر توسعه باید به گونه‌ای تحقق یابد که

به‌طور منصفانه نیازهای توسعه‌ای و زیست‌محیطی نسل‌های حال و آینده را برآورده سازد (Yoke Ling, 2012: 29).

اعلامیه ارتباط نزدیک بین انسان و طبیعت را بیان می‌کند و انسان را در کانون حمایت قرار می‌دهد. اصل اول این اعلامیه می‌گوید: انسان‌ها موضوع اصلی هرگونه توسعه هستند، برخورداری از سلامت و توانایی‌های جسمی و روحی جزء حقوق انسان‌ها در انطباق با طبیعت است (کیس، سند و وینفراید، ۱۳۷۹: ۳۷). فصل ۸ اعلامیه با تأکید بر ارتباط توسعه و محیط زیست به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و مدیریت مشترک محیط زیست و توسعه می‌پردازد. به‌طور کلی کنفرانس ریو با قاطعیت و شفافیت بیشتری از ارتباط توسعه و محیط زیست و اینکه محیط زیست یکی از مبانی اصلی توسعه را تشکیل می‌دهد، دفاع می‌کند و حامی مسئولیت انفرادی و دسته‌جمعی دولتی در حفظ و حمایت از محیط زیست است.

۳. برنامه توسعه ملل متحد

برنامه توسعه ملل متحد شبکه اصلی توسعه جهانی ملل متحد، بر حمایت از پیوستگی ملاحظات زیست‌محیطی در برنامه ملی توسعه تمرکز دارد (بیران، ۱۳۸۵: ۱۶۲). گزارش دبیر کل سازمان ملل با عنوان دستور کار برای توسعه درخصوص سازوکارهای اجرایی حق بر توسعه، نقش برجسته‌ای برای نهادهای تخصصی از جمله برنامه توسعه ملل متحد قائل شد. مجمع عمومی از زمان تصویب اعلامیه حق بر توسعه ۱۹۸۶ حرکت مشخصی را سامان‌دهی و هدایت کرده که بر دو محور جهان‌شمول بودن حقوق بشر و به هم پیوستگی ابعاد مختلف حقوق بشر استوار است و حق بر توسعه در مرکز این حرکت قرار دارد. اوج شکوفایی این حرکت در دستور کار برای توسعه مصوب ژوئن ۱۹۹۷ خودنمایی می‌کند.

در این سند عوامل و عناصر تأثیرگذار بر مسئله توسعه مانند رشد اقتصادی، اشتغال، دانش و فن‌آوری، نقش زمان در فرایند توسعه در عوامل دیگر مورد توجه قرار گرفته و برای ارائه یک برنامه منسجم و قابل اجرا، تجارب قبلی همچون کنفرانس ریو، حقوق بشر وین، کنفرانس جهانی پکن، مدنظر قرار گرفته است. دستور کار توسعه پیامدهای منفی ناشی از جهانی شدن همچون نابودی

محیط زیست، فقر فزاینده، روند رو به رشد جمعیت، تروریسم و مواد مخدر را مانع جدی سر راه توسعه قلمداد کرده و راهکارهای مناسبی برای مقابله با این پدیده‌ها ارائه می‌دهد: «برنامه توسعه ملل متحد در واکنش به تلاش‌های اصلاحی دبیر کل سازمان ملل متحد جهت ادغام حقوق بشر در همه ابعاد فعالیت‌های سازمان ملل متحد، سندی در سال ۱۹۹۸ درباره خط مشی خود، تحت عنوان ادغام حقوق بشر با توسعه انسانی پایدار صادر کرد که حاوی رویکرد آن برنامه بر پایه حقوق بشر جهت توسعه بود. این سند تحقق حق بر توسعه را نقطه شروع کار اعلام می‌نماید. سند مزبور همچنین اثرات حقوق بشر بر توسعه انسانی پایدار و کارایی حمایت برنامه توسعه ملل متحد از حقوق بشر را متذکر شده و به راه‌های اجرای این موارد اشاره می‌نماید که شامل فعالیت تنگاتنگ با دفتر کمیسر عالی سازمان ملل برای حقوق بشر است» (مولایی، ۱۳۸۱: ۵۹-۶۰). این برنامه با قرار دادن مردم در مرکز فعالیت‌های توسعه، به منظور ایجاد محیطی مناسب برای توانمند کردن انسان‌ها در دستیابی به یک زندگی امن تلاش می‌کند (United Nations Development Programme, 1998). از اواخر دهه ۱۹۹۰، به‌ویژه در پرتو ظهور مفهوم توسعه انسانی و کار مستمر برنامه توسعه ملل متحد در این زمینه، حق بر توسعه اهمیت خاصی یافته و به‌نحوی گسترده‌تر مورد شناسایی قرار گرفته است (شایگان، ۱۳۸۸).

برنامه توسعه ملل متحد، شبکه جهانی سازمان ملل متحد برای توسعه است که از تغییر حمایت می‌کند و کشورها را با دانش، تجربه و منابع به‌منظور کمک به مردم برای ایجاد زندگی بهتر پیوند می‌دهد (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹: ۱۴). سازمان ملل متحد و سازمان‌های عضو خانواده آن نقش تعیین‌کننده‌ای در تأمین همکاری‌های فنی برای تشویق و پیشبرد توسعه داشته‌اند. بخشی از هزینه لازم برای همکاری‌های فنی سازمان ملل از سوی برنامه توسعه ملل متحد تأمین می‌شود. برنامه توسعه ملل متحد در سال ۱۹۶۵ بنا به توصیه شورای اقتصادی و اجتماعی و تصمیم مجمع عمومی سازمان ملل از ادغام برنامه کمک‌های فنی^۱ و صندوق ویژه ملل متحد^۲ به‌وجود آمد. برنامه توسعه ملل متحد با لازم الاجرا شدن قطعنامه ۲۰۲۹ مجمع عمومی در اول ژانویه ۱۹۶۶

1. expanded programme of technical assistance
2. united nations special fund

آغاز به کار کرد (مصفا، شایگان و صادقی حقیقی، دیدخت، ۱۳۷۴: ۴۶۴-۴۶۳). برنامه توسعه ملل متحد در سیاستگذاری و ظرفیت‌سازی برای رشد اقتصادی کشورها نقش مهمی ایفا می‌کند، ضمناً از طریق همکاری با بخش‌های دولتی و خصوصی امکان استفاده هرچه بیشتر از منابع کمکی در مقابله با چالش‌ها و فرصت‌های حاصل از جهانی شدن فراهم می‌کند. برنامه مذکور بزرگ‌ترین سهم را در امر توسعه در سطح جهانی دارد (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۵). برنامه توسعه ملل متحد، سازمانی حامی برای دسترسی کشورها به دانش، تجربه و منابع برای کمک به انسان‌ها در ایجاد زندگی بهتر است که در این زمینه با ۱۷۷ کشور دنیا همکاری می‌کند (UNDP, 2012). برنامه توسعه ملل متحد به حق بر توسعه علاقه‌مندی نشان داده و نماینده این نهاد در جلسات کاری حق بر توسعه مشارکت می‌کند (مولایی، ۱۳۸۹: ۳۳۲-۳۳۱). وظیفه و اختیارات این برنامه ارتقا پیشرفت انسان‌ها با هدف کمک به کشورهای در حال توسعه برای دست یابی به اعتماد به نفس از طریق سازندگی و تقویت توانایی ملت‌هایشان است (ملکات و زلی استیوز، ۱۳۸۸: ۵۶).

۱-۳. اهداف

برنامه توسعه ملل متحد ۲۱ سال پس از تشکیل سازمان ملل با هدف توسعه کشورهای جهان سوم تشکیل شد، زیرا در آن برهه احساس می‌شد که برخی از کشورها در حال گذاردن توسعه‌ای سریع هستند ولی برخی هنوز مقدمات پیشرفت برایشان فراهم نشده است. از سویی این نتیجه حاصل شد که توسعه فقط به حوزه اقتصادی اطلاق نمی‌شود، بلکه توسعه همه‌جانبه و چندبعدی است. برای مثال آزادی‌های مدنی، شرکت زنان در امور اجتماعی و ... در آن دخیل‌اند و یا برخی مسائل مانند بلایای طبیعی و یا بیماری‌ها از توسعه جلوگیری می‌کنند. برنامه توسعه ملل متحد در روند عملکرد خود هر سال با شیوه‌ها و کمک‌های جدید تلاش دارد تا به تمامی زوایای توسعه از طرق مختلف کمک کند (حاج‌احمدی، ۱۳۹۱: ۱). از سال ۱۹۹۰ به بعد برنامه توسعه ملل متحد شاخص جدیدی با عنوان توسعه انسانی به کار برده است که عقب‌ماندگی ملت‌ها را دقیق‌تر ارزیابی می‌کند. این عنوان جدید یعنی توسعه انسانی در مقایسه با رشد تولید ناخالص ملی، چشم‌اندازی حقیقی‌تر از سطح زندگی واقعی فراهم می‌آورد،

زیرا اغلب رشد تولید ناخالص ملی برای بهبودبخشی شرایط اکثریت مردم هیچ تلاشی نمی‌کند (اسوآلدو، ۱۳۸۳: ۷۱). درحقیقت سیاست اعلام شده برنامه توسعه ملل متحد، ادغام حقوق بشر و توسعه انسانی پایدار با یکدیگر است، زیرا این اعتقاد وجود دارد که در جهان امروز حقوق بشر و توسعه پایدار به هم وابستگی متقابل دارند و یکدیگر را تقویت می‌کنند. این برنامه پس از دهه ۹۰ میلادی با ارائه گزارش‌های توسعه انسانی، مفهوم توسعه انسانی و توسعه انسانی پایدار را مطرح ساخت. متعاقباً با طرح ادغام حقوق بشر در همه فعالیت‌های سازمان ملل متحد این امر را لحاظ کرد و در حال حاضر مهم‌ترین اقدامات برنامه توسعه ملل متحد دستیابی به اهداف توسعه هزاره است (خرازی، ۱۳۸۷: ۳۳-۳۴).

۳-۲. اولویت‌های برنامه توسعه ملل متحد

برنامه توسعه ملل متحد کاهش فقر را اولویت اصلی خود قرار داده است. این برنامه تلاش دارد ظرفیت دولت‌ها و سازمان‌ها و جامعه مدنی در پرداختن به طیفی کامل از عوامل دخیل در فقر را تقویت کند. این عوامل شامل افزایش امنیت غذایی، ایجاد فرصت‌های اشتغال، افزایش دسترسی مردم به زمین، اعتبار، فن‌آوری، آموزش، بازارها، بهبود دسترسی به سر پناه و خدمات اساسی و قادر ساختن مردم به مشارکت در فرایند سیاسی است. محور کار ضدفقر برنامه توسعه ملل متحد توانمندسازی فقیران است (ایثاری کسمایی، ۱۳۸۸: ۱۷۲-۱۷۱). برنامه توسعه ملل متحد نیازهای مردم فقیر را بررسی و بر اصلاحات اجتماعی و خط مشی‌هایی که به حق اشتغال و تأمین اجتماعی اهمیت می‌دهند، تأکید می‌کند (www.undp.org, 2003).

پنج اولویت اساسی برنامه توسعه ملل متحد عبارت است از: کمک به کشورهای درزمینه دستیابی به آرمان‌های توسعه هزاره و کاهش فقر انسانی، توسعه و تحکیم حکومت‌مداری خوب و حقوق بشر، حفظ پایدار محیط زیست و استفاده بهینه از منابع انرژی برای توسعه پایدار، تقویت ظرفیت‌های ملی در پیشگیری از بحران‌ها و بلایا و بازسازی، پیشگیری از گسترش ایدز به‌عنوان چالشی در مقابل توسعه. گزارش جهانی توسعه انسانی، که هر ساله به کوشش برنامه توسعه ملل متحد منتشر می‌شود، ضمن مقایسه کشورهای جهان از لحاظ پیشرفت در

شاخص‌های توسعه انسانی، دربردارنده تحلیل‌های نو، پیشنهادهای و همچنین روش‌های پایش میزان پیشرفت توسعه انسانی در کشورهاست. نماینده مقیم برنامه توسعه ملل متحد در دفتر هر کشور، عهده‌دار هماهنگی کل نظام ملل متحد در آن کشور در امور توسعه است و در این راستا تلاش می‌کند استفاده مؤثرتر از منابع سازمان ملل متحد و کمک‌های بین‌المللی را تضمین کند (حاج‌احمدی، ۱۳۹۱: ۳). آلودگی آب، خاک و هوا، تخریب پوشش گیاهی، خشک شدن یا کاهش آب رودخانه‌ها و دریاچه‌ها، آسیب وارد کردن به تالاب‌ها، ادامه روند انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری، بیابان‌زایی و فرسایش خاک، تغییر آب و هوا و گرم شدن تدریجی زمین ... بر سلامت و بهداشت افراد جامعه اثر منفی داشته و به گسترش بیماری‌ها انجامیده است.

۴. فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران

همکاری برنامه توسعه ملل متحد با ایران بر مبنای برنامه ملی با هدف تسهیل در هماهنگی اهداف و فعالیت‌های دولت و برنامه توسعه ملل متحد و تطبیق کمک‌های برنامه توسعه ملل متحد با برنامه‌های توسعه ایران اجرا می‌شود. برنامه سوم ملی با دولت برای دوره (۲۰۰۹-۲۰۰۵) انجام شد و برنامه کشوری^۱ (۲۰۱۶-۲۰۱۲) در حال اجراست (برنامه توسعه ملل متحد، ۲۰۰۴: ۱).

برنامه کشوری برنامه توسعه ملل متحد برای ایران، عمدتاً بر تقویت ظرفیت‌سازی و توانمندسازی به‌منظور دستیابی به آرمان‌های توسعه هزاره، ارتقای مدیریت و تجارب مطلوب، بهبود عملکرد اقتصادی و تولید اشتغال، همچنین توسعه پایدار، مدیریت بلایای طبیعی و استفاده از انرژی تأکید دارد. برنامه توسعه ملل متحد به ایران برای برطرف کردن چالش‌های مربوط به محیط زیست و اجرای تعهدات آن در مورد کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به محیط زیست در زمینه مبارزه با بیابان‌زایی، حمایت از تنوع زیستی، کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای، مدیریت آلاینده‌های ارگانیک پایدار، حصول اطمینان از مدیریت پایدار منابع آب و خاک، و حذف مواد از بین‌برنده لایه ازن یاری می‌رساند. برنامه توسعه ملل متحد همچنین به ایران کمک می‌کند بر استفاده بهینه از انرژی، کاهش پیامدها و عوارض زیست‌محیطی برنامه‌ها و طرح‌های

توسعه تمرکز کند. این برنامه همچنین با دولت ایران برای کاهش تأثیر بلایای طبیعی بر توسعه اقتصادی و اجتماعی همکاری می‌کند (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹: ۱۴). با بررسی نقش برنامه‌ها و پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد به منظور رفع برخی موانع اجرایی حق بر محیط زیست سالم به ارزیابی چگونگی انطباق این برنامه‌ها با اصول و شاخص‌های آن و میزان تأثیرگذاری و همسو بودن الگوها و ایده‌های این برنامه در قوانین توسعه‌ای ایران می‌پردازیم.

۱-۴. کارگزاری برنامه توسعه ملل متحد در ایران

برنامه توسعه ملل متحد بزرگ‌ترین کانال جهانی پیش از سرمایه‌گذاری چندجانبه برای همکاری‌های فنی است. برنامه پنج‌ساله کشوری و بین‌کشوری آن، فعالیت‌های توسعه را تقریباً در بخش‌های اقتصادی و اجتماعی از جمله کشاورزی، شیلات، جنگل‌داری، تولید، حمل‌ونقل، ارتباطات، اسکان، تجارت و توریسم، تغذیه، بهداشت، حفاظت از محیط‌زیست، آموزش و توسعه محلی هماهنگ می‌سازد. برنامه توسعه با دسترسی به ذخیره تخصصی ۳۶ کارگزاری اجرایی سیستم توسعه سازمان ملل و مؤسسه‌های پژوهشی در همه زمینه‌ها، می‌تواند از گسترده‌ترین، پیشرفته‌ترین منابع کمک‌های فنی بهره‌گیرد. هدف پروژه‌های برنامه توسعه کمک به کشورهای در حال توسعه برای استفاده بهتر از منابع انسانی و طبیعی، بهبود استانداردهای زندگی، افزایش تولید و مشارکت در بهبود اقتصاد جهانی است (برنامه توسعه سازمان ملل، ۱۳۷۰: ۷). برنامه توسعه ملل متحد از سال ۱۹۶۶ در ایران نمایندگی داشته و از نزدیک با شرکای عمده خود در زمینه توسعه یعنی دولت، شوراهای محلی، مؤسسات، دانشگاه‌ها و بخش خصوصی همکاری کرده است تا از توسعه انسانی پایدار در این کشور حمایت کند (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹: ۱۴).

۲-۴. نحوه همکاری ایران و برنامه توسعه ملل متحد

همکاری ایران با برنامه توسعه ملل متحد از طریق نمایندگی این برنامه در تهران صورت می‌گیرد. نمایندگی برنامه توسعه ملل متحد هماهنگ‌کننده فعالیت‌های نظام ملل متحد در ایران و روابط بین سازمان‌های تخصصی ملل متحد و دولت جمهوری اسلامی ایران است. طبق تصمیم شورای حکام، دولت‌های عضو باید

برمبنای تولید ناخالص ملی‌شان، درصد متعادلی (۱۰۰- ۵۵ درصد) از هزینه دفاتر محلی برنامه توسعه ملل متحد را در کشور خود تأمین کنند. دولت ایران طی سال‌های گذشته ۵۵ درصد از مخارج دفتر نمایندگی برنامه توسعه ملل متحد را در تهران پرداخته است. همکاری ایران با برنامه توسعه ملل متحد در چارچوب برنامه‌های کشوری صورت می‌گیرد.

۳-۴. برنامه کشوری

در چارچوب اعتبارات برنامه کشوری در نخستین دوره برنامه توسعه ملل متحد (۱۹۷۶-۱۹۷۲)، ۱۰۶ طرح عمرانی به تصویب شورای حکام برنامه توسعه ملل متحد رسید (مصفا، شایگان و صادقی حقیقی، ۱۳۷۴: ۴۷۷). در سال ۱۹۷۶، طی مذاکراتی که میان مسئولان این سازمان و دولت ایران به‌عمل آمد، قرار شد دوره دوم با توجه به تقدم‌های مقرر در قانون برنامه ششم عمرانی ایران تنظیم شود. به‌این‌ترتیب، اول ژانویه ۱۹۷۸ برای آغاز دومین دوره و ۳۱ دسامبر ۱۹۸۲ برای پایان آن در نظر گرفته شد. در دوره دوم (۱۹۸۲-۱۹۷۸)، بیش از ۵۰ طرح عمرانی با استفاده از اعتبارات تخصیص‌یافته به ایران از سوی مؤسسات تخصصی، برنامه‌ها و ارکان فرعی سازمان ملل متحد به اجرا درآمد. طی دو برنامه اول و دوم از جمع طرح‌هایی که از طریق منابع اعتبار اختصاص یافته به برنامه کشوری ایران به مرحله اجرا درآمد، ۴۳ طرح را برنامه توسعه ملل متحد و سایر طرح‌ها را مؤسسات تخصصی، برنامه‌ها و ارکان فرعی سازمان ملل متحد و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اجرا کردند. در سومین دوره از برنامه کشوری (۱۹۸۶-۱۹۸۲) حدود ۲۰ میلیون دلار اعتبار برای ایران در نظر گرفته شد. در دوره چهارم (۱۹۹۱-۱۹۸۷) مبلغ ۱۲/۶۳ میلیون دلار به ایران اختصاص یافت. جمع کل اعتبارات برنامه توسعه ملل متحد با در نظر گرفتن ۷ میلیون دلار جذب نشده از دوره قبلی به بیش از ۲۰ میلیون دلار رسید. از آغاز فعالیت مجدد برنامه توسعه ملل متحد در ایران، پس از وقوع انقلاب اسلامی، در چارچوب برنامه‌های کشوری، بیش از ۵۰۰ طرح با هزینه ۳۱/۱ میلیون دلار تا اوایل ۱۳۶۹ پایان یافت. در پنجمین دوره عملیاتی (۱۹۹۶-۱۹۹۲) مبلغ اختصاص یافته به ایران ۹/۴۴ میلیون دلار بود (مصفا، شایگان و صادقی حقیقی، ۱۳۷۴: ۴۷۸-۴۷۷).

۴-۴. برنامه کشوری ایران و برنامه توسعه ملل متحد (۲۰۱۶-۲۰۱۲)

دولت جمهوری اسلامی ایران و برنامه توسعه سازمان ملل متحد توافق متقابل خود را نسبت به تعهد درخصوص محتوای سند برنامه کشوری برنامه توسعه ملل متحد (۲۰۱۶-۲۰۱۲)^۱ و مسئولیت‌های خود در اجرای برنامه کشوری اعلام کردند. دو طرف بر پیشبرد توافق متقابل و همکاری خود برای تحقق اولویت‌های توسعه برنامه پنجم توسعه ملی و اهداف توسعه هزاره تأکید کردند. در زمینه اجرای ملی پروژه‌های برنامه توسعه سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران، دولت برای مدیریت و به سرانجام رساندن برنامه در رسیدن به خروجی‌های پروژه مسئول است.

سهم برنامه توسعه سازمان ملل متحد در زمینه‌های محیط زیست، حمایت از عملیاتی کردن برنامه‌های مبارزه جهانی علیه ایدز، سل و مالاریا^۲ و مدیریت خطر بلایا در اولویت‌های ایران قرار دارد. برنامه توسعه سازمان ملل متحد به‌عنوان یک تسهیل‌گر در زمینه انتقال دانش و تجربه در میان کشورهای جنوب و همکاری میان جنوب - جنوب^۳ عمل می‌کند. برنامه کشوری (۲۰۱۶-۲۰۱۲) توسط دولت جمهوری اسلامی ایران و براساس برنامه پنج‌ساله توسعه تهیه شده و با برنامه منطقه‌ای چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد برای سال‌های (۲۰۱۶-۲۰۱۲) مطابقت و با اولویت‌های کلیدی برنامه استراتژیک برنامه توسعه سازمان ملل متحد نیز هم‌خوانی دارد. برنامه کشور در سال‌های (۲۰۱۶-۲۰۱۲) بر چهار حوزه اصلی تمرکز دارد: کاهش فقر، بهداشت، محیط زیست و مدیریت بحران بلایای طبیعی. برنامه توسعه سازمان ملل متحد به‌عنوان شبکه جهانی توسعه، با استفاده از دانش و از طریق شبکه‌ای از دفاتر خود در کشورهای مختلف، با استفاده از روش جنوب - جنوب به همکاری با این کشورها

1. Country Program Action Plan (CPAP)

2. GFATM

۳. همکاری جنوب - جنوب عنصر مهمی از همکاری‌های بین‌المللی برای توسعه است که موقعیت رشد برای کشورهای در حال توسعه را در پیگیری‌های فردی و جمعی آنها از تداوم رشد اقتصادی و توسعه پایدار ارائه می‌کند. همکاری جنوب - جنوب اشکال مختلف و رو به تحول را از جمله تبادل دانش و تجربه، آموزش، انتقال تکنولوژی، همکاری‌های مالی و اقتصادی و انواع مشارکت به‌خود می‌گیرد. این همکاری دارای رویکردی با شرکای متعدد شامل همکاری میان سازمان‌های غیردولتی، بخش خصوصی، بخش‌های مردم‌نهاد، دانشگاه‌ها و ... است.

می‌پردازد. هدف اصلی بهبود ظرفیت‌های ملی و منطقه‌ای در جهت کمک به نهادینه کردن سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی در سطح کلان و برنامه‌هایی برای ترویج رشد اقتصادی فراگیر، توسعه انسانی پایدار، رفاه اجتماعی و اقتصادی و پیشگیری از فقر و دستیابی به اهداف توسعه هزاره است (Country Program Action Plan Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Program 2012, 2016: 5-8)

۴-۵. تعهدات برنامه توسعه سازمان ملل متحد

برنامه توسعه سازمان ملل متحد در برنامه کشوری سال ۲۰۱۶-۲۰۱۲ خود تضمین می‌کند که ۳/۳۵۸ میلیون دلار از منابع برنامه توسعه ملل متحد به‌طور منظم به‌عنوان بودجه پایه برای طرح و برنامه کشوری برنامه توسعه ملل متحد در ایران تأمین شود. علاوه بر وجوه تسهیلات زیست‌محیطی جهانی، برنامه توسعه ملل متحد همراه با دولت، تمام تلاش خود را در جهت اجرایی شدن برنامه کشوری به‌کار خواهد گرفت. منابع مکمل، حداقل ۷۸/۱۰۸ میلیون دلار از منابع دیگر، برای حمایت از شرکای دوجانبه، چندجانبه و ملی پیش‌بینی شده است. برنامه توسعه ملل متحد باید میان نتایج به‌دست آمده توسط چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد و گزارش‌های برنامه کشوری، هماهنگی ایجاد کند. از طریق بررسی‌های سالانه و گزارش پیشرفت دوره، بر مسئولیت میان برنامه توسعه سازمان ملل متحد، دولت و همکاران اجرایی تأکید خواهد شد.

به درخواست دولت، برنامه توسعه سازمان ملل متحد این خدمات پشتیبانی را برای فعالیت‌ها در برنامه کشوری (۲۰۱۶-۲۰۱۲) ارائه می‌دهد: شناسایی و استخدام پرسنل پروژه و برنامه، تدارک کالا و خدمات مطابق با مقررات برنامه توسعه ملل متحد، قوانین، سیاست‌ها و رویه‌ها، شناسایی و تسهیل فعالیت‌های آموزشی، از جمله کمک هزینه‌های تحصیلی و فرصت‌های مطالعاتی، دسترسی به مدیریت سیستم‌های اطلاعاتی جهانی، شبکه‌ای از دفاتر کشوری برنامه توسعه سازمان ملل متحد و سیستم‌های اطلاعاتی تخصصی، از جمله فهرست اسامی مشاوران و ارائه‌دهندگان خدمات، دسترسی به پشتیبانی ارائه شده توسط شبکه‌ای از آژانس‌های تخصصی سازمان ملل متحد، صندوق‌ها و برنامه‌ها (Country Program Action Plan Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Program 2012, 2016: 19-20)

۵. زمینه‌های فعالیت برنامه توسعه ملل متحد در پایداری محیط زیست در ایران

بخشی از برنامه‌های زیست‌محیطی دفتر توسعه ملل متحد به «برنامه اعتبارات خرد تسهیلات جهانی محیط زیست» اختصاص دارد که از فعالیت‌های مربوط به حفاظت از محیط زیست با تکیه بر مشارکت گروه‌های محلی از طریق اعطای وام‌های کوچک حمایت می‌کند. این سازمان همچنین همکاری نزدیکی با دولت در زمینه تقویت توان و ظرفیت ملی در پیشگیری و مدیریت بلایا و سوانح طبیعی نظیر سیل و کاهش آثار مخرب آن بر توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور دارد (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹: ۸). برنامه توسعه ملل متحد در برنامه کشوری (۲۰۱۶-۲۰۱۲) در چارچوب کمک‌های توسعه ملل متحد و برنامه توسعه کشوری در ایران در خصوص محیط زیست با تصویب و تنظیم پروژه‌ها و طرح‌ها اهدافی مانند افزایش ظرفیت‌های ملی، محلی برای استفاده پایدار از محیط زیست، حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی، استفاده مؤثر از دانش و ابزار کنترل و پیشگیری از آلودگی محیط زیست در حال حاضر و در حال پیدایش، کاهش تغییرات آب و هوایی دنبال می‌کند (Country Program Action Plan Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Program 2012, 2016: 33-34).

برنامه توسعه ملل متحد با استفاده از برنامه وام‌های کوچک بلاعوض^۱ تسهیلات محیط زیست جهانی، اعتبارات بلاعوضی را برای حفاظت از محیط زیست از طریق مشارکت مردمی ارائه کرده است. برنامه اعتبارات کوچک بلاعوض در سال‌های (۱۳۸۳-۱۳۸۰)، ۲/۴۶ میلیون دلار بود (۱/۰۴ میلیون دلار تسهیلات بلاعوض و ۱/۴۲ میلیون دلار اعتبار مشترک). تعداد کل تسهیلات و تعداد تسهیلات پیش‌بینی شده به ترتیب برابر با ۳۷ و ۹ بوده است. این تسهیلات برای انجام پروژه‌هایی در نواحی دریای خزر، زاگرس و خلیج فارس مورد استفاده قرار گرفته‌اند. برخی از تسهیلات نیز برای ظرفیت‌سازی، کاهش آلودگی هوا در شهرهای بزرگ و همچنین برای پروژه‌های مربوط به برنامه‌های اصلی برنامه توسعه ملل متحد هزینه شده‌اند. تسهیلات بلاعوض در ۳۷ مورد برای نواحی مختلف و

1. SG-P

به‌منظور حفاظت از محیط زیست از طریق مشارکت مردمی اعطا شده است. پروژه‌های اخیر تقویت روش‌های بومی حفاظت از محیط زیست را نیز دنبال می‌کنند یکی از این اقدامات پروژه آزمایشی احیای منابع زیر دریا در منطقه ساروخ خلیج فارس جزیره قشم است (ماهاندورا و عرب‌مازار، ۱۳۸۴: ۲۱۵).

۱-۵. الگوی زیست‌بومی برنامه توسعه ملل متحد رویکردی مبتنی بر مشارکت رویکرد زیست‌بومی یک راهبرد برای مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین و معیشت است که حفاظت و استفاده پایدار را به شیوه‌های متعادل گسترش می‌دهد. مدیریت زیست‌بومی رویکرد حفاظتی پیشرفته‌ای است که در آن حفاظت از محیط زیست با به رسمیت شناختن بهره‌برداری‌های معقول اقتصادی و در نظر گرفتن نقش انسان به‌ویژه جوامع محلی به‌عنوان بخشی از زیست‌بوم انجام می‌شود. در این رویکرد بستر مناسب برای مشارکت ذی‌نفعان در مدیریت و حفاظت تالاب‌ها فراهم می‌شود. طرح حفاظت از تالاب‌های ایران در قالب همکاری برنامه توسعه ملل متحد، صندوق تسهیلات محیط زیست^۱ و دولت جمهوری اسلامی ایران تلاش کرده است تا رویکرد زیست‌بومی را به‌عنوان مبانی استقرار یک شیوه مدیریت جدید و جامع‌نگر برای تالاب‌های کشور معرفی کند. برای این منظور پس از ارائه آموزش و ظرفیت‌سازی‌های لازم، این رویکرد را در سه سایت منتخب، تالاب شادگان، تالاب پریشان و دریاچه ارومیه اجرا کرد و نتایج و تجربیات به‌دست آمده را در توسعه و پیشنهاد یک سیستم مدیریتی برای تالاب‌ها و با توجه به ظرفیت واقعی کشور به کار برد. رویکرد مدیریت زیست‌بومی به‌عنوان یک تجربه موفق از رویکردهای جدید مدیریت محیط زیست به‌صورت گسترده در دنیا مطرح شده است. بدیهی است رویکرد حفظ محیط زیست صرفاً وظیفه سازمانی مستقل نیست، بلکه حفاظت عملیاتی است که طی یک فرایند مشارکتی و با مرکزیت یک سازمان متولی و همکاری سایر سازمان‌های ذی‌ربط و با حضور و ایفای نقش مردم، به‌ویژه جوامع محلی، محقق می‌شود (سیاح مفضلی، ۱۳۹۱: ۴-۱).

با توجه به جدید بودن این رویکرد، سازوکارهای مالی برای بسط این سیستم مدیریتی به سایر تالاب‌ها و نهادینه شدن آن در سایت‌های منتخب

1. GEF

طرح، امری ضروری به نظر می‌رسد (سیاح مفضلی، ۱۳۹۱: ۱۹). پروژه حفاظت از تنوع زیستی در زاگرس مرکزی توسط برنامه توسعه ملل متحد یکی از این طرح‌هاست. هدف این پروژه حفاظت از تنوع زیستی در چشم‌انداز زاگرس مرکزی است. پروژه پیشنهادی بر سه استراتژی بنیاد شده است یعنی:

۱- ارتقا آگاهی و مشارکت عمومی؛

۲- استفاده پایدار از منابع تنوع زیستی؛

۳- تلفیق حفاظت از تنوع زیستی در فرایند توسعه (سند پروژه حفاظت از

تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی، ۱۳۹۱: ۷-۱).

پروژه در قالب اهداف کلی دولت تداوم دارد، که بر توسعه اقتصادی، اجتماعی در کوهستان زاگرس تأکید داشته و به صورتی دوجانبه از حفاظت تنوع زیستی و احیای آن حمایت می‌کند (سند پروژه حفاظت از تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی، ۱۳۹۱: ۵۸-۳۴). یکی از تجربیات کلیدی برنامه توسعه ملل متحد در ایران نیاز به ترکیب عملکرد در سه سطح است که البته این مهم در گرو موفقیت تحولاتی است که باید در سطوح روستایی، استانی و ملی انجام پذیرد. از این رو فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران اخیراً برمبنای رویکرد منطقه‌ای اتخاذ شده‌اند. در این رویکرد، مشاهده می‌شود در حوزه‌های تحقیقاتی طرح‌ها، طرح‌ریزها برمبنای مشارکت همگانی و بهبود شرایط با توجه به کاهش فقر در سطح محلی انجام گرفته است. نظارت‌ها در سطح ملی اطمینان می‌دهند که فعالیت‌ها از پشتیبانی دولتی برخوردار است و این امر به معنای امکان زیاد در تغییرات قانونی و اعمال سیاست‌های لازم است (همان: ۵۹). با موافقت برنامه توسعه ملل متحد و تسهیلات جهانی محیط زیست، پروژه حفاظت از تنوع زیستی زاگرس مرکزی تا سال ۲۰۱۴ تمدید شد (تمدید پروژه حفاظت از تنوع زیستی زاگرس مرکزی تا سال ۲۰۱۴). پروژه بین‌المللی منارید طرح مشترک دیگری بین ایران و برنامه توسعه ملل متحد است که با حمایت مالی صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست در حال اجراست. به‌منظور تمرین الگوی مدیریت جامع در شرایط اکولوژیکی و اقتصادی - اجتماعی مختلف، علاوه بر حوزه آبخیز حبله رود (در استان‌های تهران و سمنان)، عرصه‌های کاری پروژه منارید عبارت‌اند از: حوزه آبخیز زرین در شهرستان کرمانشاه، شهرستان بهاباد در استان یزد، منطقه هامون در شهرستان

زابل. هرکدام از این عرصه‌های کاری دارای ویژگی‌های خاص و پتانسیل‌های مختلفی برای توسعه‌اند که با نظر مردم محلی و توجه به دانش بومی و همچنین کارشناسان محلی، راهکارهای مناسب برای حفظ محیط زیست و منابع طبیعی آن عرصه‌ها و بهبود معیشت جوامع محلی شناسایی و اجرا خواهد شد (خبرنامه پروژه ملی منارید، ۱۳۹۱: ۲۲-۲۱).

طرح حفاظت از تالاب‌های ایران طرح مشترک دیگری از برنامه توسعه ملل متحد با ایران است که برنامه در این پروژه تلاش کرده تا از نخستین گام‌های طرح، همه‌ذی‌نفعان کلیدی را در سطوح ملی، استانی و محلی مورد شناسایی قرار داده و بستر مناسبی برای مشارکت ایشان در تمام مراحل از مطالعات اولیه گرفته تا برنامه‌ریزی، اجرا و پایش فراهم سازد. در مناسب‌ترین شکل رویکرد مشارکتی، کار توسط مردم صورت می‌پذیرد، به این مفهوم که تحلیل و عمل در محل صورت می‌گیرد، فرایند حاوی گفت‌وگوی همه‌سویه و برنامه‌ریزی مشترک است و کارشناسان بیشتر نقش تسهیل‌گری فرایند را ایفا می‌کنند. حرکت به سمت هرچه مشارکتی‌تر شدن فرایندها، نیازمند رعایت سه اصل، شفافیت، تصمیم‌گیری مشارکتی و پاسخ‌گویی است.

در این زمینه، شفافیت به‌معنای آگاه‌سازی ذی‌نفعان نسبت به مسائل مدیریت تالاب و فعالیت‌هایی که بر آن اثرگذار است در نظر گرفته شده و تصمیم‌گیری مشارکتی بر دخالت دادن ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌ها با توجه به فعالیت‌های مذکور تمرکز دارد. همچنین پاسخ‌گویی به معنای تعیین و اجرای راهکارهایی برای به حداقل رساندن آثار نامطلوب فعالیت‌ها در نظر گرفته شده است. حرکت کردن در جهت درست طیف مشارکت و دخیل کردن کامل مردم در فرایند مدیریت تالاب‌ها مستلزم صرف توجه و منابع لازم به این موضوع است. نمونه‌های اجرایی عبارت‌اند از: برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای تدوین برنامه‌های مدیریت و ضوابط مرتبط با آنها (کارگاه پهنه‌بندی، کارگاه‌های تدوین برنامه مدیریت و نظایر آن)، برگزاری جشنواره‌ها و مراسم محلی متعدد با محوریت جوامع محلی (جشنواره پریشان و همایش حمایت از دریاچه ارومیه)، اقدامات مشارکتی و بین‌بخشی برای اجرای برنامه‌های مدیریتی (احداث حوضچه مصنوعی در بخشی از تالاب پریشان، مدیریت و پایش گونه‌شنگ و نظایر آن)، حمایت از برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های مرتبط با تالاب توسط

جوامع محلی (برگزاری مراسم روز جهانی تالاب و توسعه کشاورزی پایدار در حاشیه تالاب‌ها توسط جوامع محلی) (سیاح مفصلی، ۱۳۹۱: ۱۲۳-۱۲۲). اقدامات اجرایی مختلفی نیز در زمینه مدیریت و حفاظت از تنوع زیستی در سایت‌های منتخب طرح، براساس برنامه مدیریت جامع تالاب انجام شده است.

طرح مدیریت جامع تالاب پریشان و دریاچه ارومیه طرح مشترک دیگری است. این طرح با مشارکت سازمان محیط زیست به‌عنوان مرجع ملی و برنامه توسعه ملل متحد و تسهیلات محیط زیست جهانی تعریف و عملیاتی شده است. هدف از پروژه حفاظت تالاب‌های ایران، ارائه راهکارهای اجرایی در چارچوب ایجاد یک نظام مدیریتی تلفیقی مبتنی بر مدیریت اکوسیستمی حوضه آبخیز برای تهدیدات عمده‌ای است که متوجه تنوع زیستی این منطقه حفاظت شده تالابی است. اتخاذ این رویکرد از آن جهت ضروری است که توسعه سریع فعالیت‌های مختلف در منطقه، منابع آب و ویژگی‌های اکولوژیکی دریاچه را تحت تأثیر قرار داده است و این در حالی است که ساختار کنونی و رویکردهای سنتی موجود برای مدیریت تالاب نمی‌تواند به‌طور مطلوب نیازهای مردم محلی و نیز فعالیت‌های مخربی که در پیرامون منطقه تالاب در جریان است را مورد توجه قرار داده و کنترل و اداره کند.

هدف از طرح مدیریتی تعریف و تدارک یک چشم‌انداز بلندمدت و مشترک برای مدیریت پایدار تالاب و ارزش‌ها و مزایای متعدد اکوسیستم آن است. این طرح به‌ویژه بر مشارکت افراد محلی و ترغیب آنها به استفاده خردمندانه از منابع تالاب، افزایش مشارکت‌های بین بخشی به‌منظور دستیابی به اهداف مشترک مورد نظر و ارتقا آگاهی‌ها نسبت به اهمیت تالاب پریشان تأکیدی ویژه دارد (طرح مدیریت جامع تالاب پریشان، ۱۳۸۹: ۸).

طرح حفاظت از تالاب‌های ایران با همکاری مشترک بین سازمان محیط زیست به‌عنوان دستگاه اجرایی ملی (به نمایندگی از دستگاه‌های دولتی ذی‌ربط)، صندوق تسهیلات محیط زیست جهانی و دفتر برنامه توسعه ملل متحد فعالیت خود را با هدف معرفی سازوکار مناسب حذف یا کاهش تهدیدات و پایداری اکوسیستم‌های تالابی از سال ۲۰۰۵ میلادی برای یک دوره هفت‌ساله آغاز کرده است. مطابق با اهداف پیش‌بینی شده در سند پروژه این طرح موظف به انجام مطالعات پایه، ایجاد ظرفیت‌های فردی، سیستمی و سازمانی، تدوین

برنامه مدیریت و اجرای آن برای سایت‌های پایلوت شامل دریاچه ارومیه، تالاب پریشان و تالاب شادگان و در نهایت بسط تجارب به‌دست آمده در سطح کشور و بهره‌گیری از آن برای تدوین استراتژی و قوانین حفاظت از تالاب‌های کشور است. به‌رغم ویژگی‌های این اکوسیستم‌های منحصربه‌فرد، اهمیت تالاب‌ها در اقتصاد و کیفیت زندگی مردم مورد توجه کافی قرار نگرفته است و تالاب‌های ایران در حال تخریب بوده که این آسیب‌ها منجر به از دست رفتن پرشتاب تنوع زیستی با اهمیت جهانی و نیز کاهش فرصت جوامع محلی و جامعه ایرانی برای امرار معاش پایدار و حفظ منابع برای نسل‌های آینده شده است. مهم‌ترین دلایل چنین تخریبی عبارت‌اند از: تغییرات بیلان آبی، شامل تأثیرات تغییر آب و هوا، تغییر کاربری زیستگاه‌های تالابی به‌ویژه برای کشاورزی و زیرساخت‌ها، آلودگی، تخریب حوضه آبریز، بهره‌برداری ناپایدار (شکار، ماهی‌گیری، چرای دام و ...) و گونه‌های مهاجم غیربومی. بودجه این طرح شامل منابع ملی و منابع بین‌المللی که توسط صندوق جهانی محیط زیست فراهم شده تشکیل می‌شود.

به‌منظور تأمین و نظارت و راهبری بودجه بین‌المللی طرح، دفتر برنامه توسعه ملل متحد به‌عنوان نماینده صندوق تسهیلات جهانی مسئول کمک به اجرا، نظارت بر عملکرد و توزیع بودجه است. البته علاوه بر منابع پیش‌بینی شده اصلی مطابق سند طرح، بهره‌مندی و تأمین منابع جدید از طریق مشارکت‌کنندگان مالی جدید نیز مهیاست که در فاز مطالعات اولیه طرح در مرحله دوم، کشور هلند از طریق پروژه مشترک با وزارت جهاد کشاورزی مشارکت اندکی در این طرح داشته است. همچنین با توجه به ایجاد و تشدید شرایط خشک‌سالی در کشور و آثار بالقوه این شرایط بر تالاب‌های زیر پوشش این طرح در نظر گرفته نشده است، پس از هماهنگی و رایزنی با وزارت امور خارجه و کسب موافقت دفتر برنامه توسعه ملل متحد یک محور جدید با بودجه ۲۰۰۰۰۰ دلار از محل منابع دفتر توسعه ملل متحد^۱ برای یک دوره دوساله از اواخر سال ۲۰۰۸ به این طرح اضافه شد.

در زمینه عملکرد مالی طرح با توجه به فعالیت‌های صورت پذیرفته سال ۲۰۰۶، منابع مالی تخصیص‌یافته طرح معادل ۱۴۱۵۰۰۰۰۰۰ ریال از منابع ملی و ۳۷۳۶۹۶۰۰۰۰ ریال از منابع برنامه توسعه ملل متحد و صندوق تسهیلات

جهانی محیط زیست بوده است (گزارش عملکرد فیزیکی طرح حفاظت از تالاب‌های ایران، ۱۳۸۵: ۵). شایان ذکر است که براساس رویکرد این طرح و اصول مدیریت زیست‌بومی، برنامه‌های تدوینی در این طرح کاملاً فرابخشی و به‌صورت مشارکتی تهیه شده و همه ذی‌نفعان دولتی و غیردولتی به‌ویژه جامعه محلی و سازمان‌های غیردولتی در تدوین و تکمیل برنامه‌ها مشارکت کامل داشته‌اند. طرح حفاظت از تالاب‌های ایران در چارچوب‌های اجرایی پروژه‌های بین‌المللی جزء پروژه‌هایی است که دستگاه مجری ملی دارد؛^۱ طبقه‌بندی شده و سازمان محیط زیست به‌عنوان دستگاه اصلی مسئول اجرای این پروژه است (طرح مدیریت جامع تالاب پریشان، ۱۳۸۹: ۵-۶). عمده نتایج به‌دست آمده در سال ۲۰۱۱ در جدول ذیل قابل مشاهده است (گزارش پیشرفت سالانه در سال کاری ۲۰۱۱: ۲-۱).

ارزیابی اجرای برنامه مدیریت دریاچه ارومیه	ارزیابی اجرای برنامه مدیریت پریشان
اجراننده: ۴۳,۰٪	اجراننده: ۳,۳۵٪
برنامه‌ریزی‌شده: ۱۰,۸٪	برنامه‌ریزی‌شده: ۱۳,۴٪
در حال اجرا: ۲۰,۴٪	در حال اجرا: ۳۲,۸٪
اجراشده: ۲۵,۸٪	اجراشده: ۱۸,۵٪

منبع: گزارش پیشرفت سالانه طرح در سال کاری ۲۰۱۱: ۲-۱.

اهداف مدیریتی دریاچه ارومیه باید برای درازمدت تدوین شوند، اما این را نیز باید در نظر داشت که تغییر، اجتناب‌ناپذیر است و به‌ویژه باید به تغییرات اقلیمی توجه کرد. در تعریف این اهداف، مردم باید در مرکز توجه قرار گیرند (برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه، ۱۳۸۸: ۲۶). بحران کنونی دریاچه ارومیه حاصل برابند شرایط و فعالیت‌ها در کل حوضه آبریز است و به همین دلیل هر اقدامی باید به‌طور یکپارچه و هماهنگ در استان‌های واقع در سطح حوضه اعمال شود. تدوین یک دستورالعمل اجرایی فوری حوضه‌ای برای اختصاص درصدی از آب سدهای موجود در حوضه، به‌عنوان مثال ۲۰ درصد به دریاچه، با‌عنوان

جریان زیست‌محیطی، تا زمانی که شرایط دریاچه تثبیت شده و بهبود یابد، تعیین سقف توسعه منابع آب و اراضی کشاورزی با توجه به قابلیت‌های منابع آب حوضه و در نظر گرفتن لزوم حفظ بقا و پایداری دریاچه ارومیه و تخصیص منابع مالی با اولویت تدوین و اجرای برنامه‌های عملیاتی ارتقا بهره‌وری آب در حوضه آبریز (برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه، ۱۳۸۸: ۴۱-۴۰).

همان‌طور که در ابتدای مباحث ذکر شد، برای احیا و حفاظت از تالاب‌های ایران، باید فرایند تصمیم‌گیری از حالت بخشی به فرابخشی تحول یابد و به صورت یکپارچه و مشارکتی صورت گیرد. چنین تحولی ایجاب می‌کند فرایند مشارکتی در همه عرصه‌ها، از انتخاب گزینه‌ها، برنامه‌ریزی، اجرا و پایش، به شکلی بارز نمود یافته و جاری شود. اما در عمل گذار از مرحله‌های نخستین فرایند مدیریت مشارکت (یعنی فراخواندن به مشارکت) به مرحله‌های بعدی (یعنی اعمال مشارکت در تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و پایش) مستلزم صرف زمان و نیز تغییر در نگرش نسبت به ضرورت مشارکتی کار کردن است، در غیر این صورت این‌گونه فعالیت‌ها به مشورت‌جویی محدود می‌شود. ایجاد بستر مناسب برای مشارکت جوامع محلی و دخیل کردن ایشان در فرایند مدیریت تالاب صرفاً با دعوت از ایشان به نشست‌های مدیریتی و مشورتی فراهم نخواهد شد. ایجاد زمینه مناسب برای حضور مؤثر نمایندگان جوامع محلی و توانمندسازی این نمایندگان برای پذیرفتن و ایفای نقش تعیین شده برای ایشان به شکل مطلوب کمک مؤثری به موفقیت مدیریت مشارکتی تالاب می‌کند (سیاح مفضلی، ۱۳۹۱: ۱۲۴). پروژه بعدی برنامه‌های توسعه ملل متحد در زمینه محیط زیست کمک به کاهش کربن و بیابان‌زدایی است.

۲-۵. طرح ترسیب کربن (بیابان‌زدایی)

امروزه گرم شدن زمین بر اثر انتشار وسیع گازهای گلخانه‌های و تغییرات آب و هوایی حاصل از آن جزء مهم‌ترین موضوعات علمی و مخاطرات زیست‌محیطی جامعه جهانی شده است. در میان گازهای گلخانه‌ای انتشار دی‌اکسید کربن وسیع‌تر است. سالانه ۳/۳ میلیارد تن دی‌اکسید کربن وارد اتمسفر می‌شود، که در صورت عدم کنترل در سال ۲۱۰۰ به ۱۵۰ درصد بیش از حد فعلی خواهد رسید. روند رو به رشد آن در اتمسفر موجب گرم شدن کره زمین طی ۳۰ سال

اخیر بین ۰/۳ تا ۰/۶ درجه سانتیگراد و تأثیرات زیست‌محیطی آن از جمله تغییرات آب و هوایی شامل سیل و خشک‌سالی، ذوب شدن یخچال‌ها، افزایش آلودگی، افزایش بیماری‌ها، مرگ‌ومیر زودرس و ... بوده است. پروژه ترسیب کربن دشت حسین‌آباد غیناب سربیشه پروژه مشارکتی بین‌المللی ترسیب کربن کار مشترک دولت ایران، برنامه توسعه ملل متحد و تسهیلات زیست‌محیطی جهانی است (فال سلیمان و چکشی، ۱۳۸۹: ۳-۲).

این پروژه با هدف جهانی ارائه مدل ترسیب کربن در مناطق خشک و نیمه‌خشک، هدف ملی احیای مناطق تخریب یافته منطقه دشت حسین‌آباد غیناب با مساحت ۱۴۴ هزار هکتار با مشارکت گروه‌های توسعه روستایی و هدف منطقه‌ای بهبود شاخص توسعه انسانی مردم منطقه و توانمندسازی گروه‌های توسعه اجرا شده است. از این رو بر بسیج و توانمندسازی جامعه محلی به‌عنوان ابزار اساسی برای مدیریت مراتع و فعالیت‌های اقتصادی تکیه دارد. از مهم‌ترین دستاوردهای پروژه بسیج جوامع محلی، تشکیل ۳۹ گروه توسعه روستایی در ۲۵ روستا، ایجاد مشاغل جدید به‌عنوان جایگزین غیروابسته به بهره‌برداری از زمین، احیای بیش از ۱۰ هزار هکتار از مراتع تخریب شده منطقه، بهبود شاخص توسعه انسانی، بهبود وضعیت فرسایش بادی، رسیدن به رقم ۱۴۳۰ کیلوگرم ترسیب کربن در هکتار در سال ۱۳۸۸ به‌رغم وجود خشک‌سالی‌های شدید در منطقه (یاری و فخر، ۱۳۹۱: ۲).

مرحله اول این پروژه در سال ۲۰۰۸، مرحله دوم آن تا سال ۲۰۱۲ ادامه داشته است. به‌طور کلی اهداف عمده این پروژه در سه سطح جهانی با هدف سنجش میزان جذب کربن اتمسفری حاصل از فتوسنتز از طریق احیای مناطق بیابانی شده و در نهایت کاهش غلظت این گاز در مقیاس جهانی - ملی به‌منظور افزایش بهره‌وری اراضی مناطق خشک و بیابان‌زدایی به طریق احیای مراتع تخریب یافته و دستیابی به روشی برای مدیریت مشارکتی منابع و سطح محلی مشارکت مردم در احیای اراضی، بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی و کاهش فقر و بهبود شاخص توسعه انسانی طراحی شده است. مشارکت مردمی پایه محوری پروژه ترسیب کربن است (یاری و فخر، ۱۳۹۱: ۷-۴). مردان و زنان روستایی با فراگیری دوره‌های آموزشی در مراحل مختلف بذرگیری، ایجاد نهالستان، کاشت و آبیاری درختان در عرصه احیای مراتع مشارکت فعال داشتند.

همگام با این مسئله، پروژه، همکاری‌های مختلفی را با کمک مردم منطقه بنیاد نهاد. بنابراین هدف دیگر پروژه بهبود شرایط برابری جنسیتی است، تا بتوان از علایق، نیازها و اولویت‌های زنان و مردان در همه سطوح اجرای برنامه بهره گرفت. در این خصوص در کنار سایر روش‌های مشارکتی معمول، اصلی‌ترین روشی که به‌عنوان یک سازوکار علمی، عملی، موفق و همگام با ساختار اجتماعی منطقه به‌منظور ظرفیت‌سازی و بسیج محلی مورد استفاده قرار گرفته است، تشکیل گروه‌های توسعه روستایی^۱ و صندوق‌های اعتباری خرد با هدف افزایش مشارکت روستاییان در فعالیت‌های اجرایی و مالی پروژه است (فال سلیمان و چکشی، ۱۳۸۹: ۸).

به‌عبارت‌دیگر، پروژه ترسیب کربن به دنبال توسعه جامعه از طریق خودیاری و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی ساکنان محلی و دامداران و به دنبال آن احیای مراتع تخریب یافته و اعمال مدیریت پایدار و به‌کارگیری شیوه‌های امرار معاش پایدار از طریق تمرکززدایی تصمیم‌گیری‌ها و کنترل سرمایه‌های مادی و طبیعی توسط خود مردم است (حسن‌نژاد، کهنسال و قربانی، ۱۳۸۹: ۳۲۵). مردان و زنان در قالب این گروه‌های توسعه آموزش‌های لازم و مرتبط اعم از برنامه‌های بهداشت محیط، تنظیم خانواده، آموزش‌های متنوع شغلی که منجر به افزایش بهره‌وری می‌شود را فراگرفتند. برای مصارف خانگی جامعه محلی منابع جایگزین انرژی به‌کار گرفته شد تا نیاز به بوته‌کشی از مراتع برای تأمین سوخت و مصارف دیگر کاهش یابد. پس‌اندازهای کوچک مردم فقیر روستایی در صندوق‌های خرد اعتباری با کمک‌های وام‌های خرد مالی ازسوی پروژه زمینه اشتغال‌های جنبی متفاوت را فراهم آورد تا به‌تدریج مشاغل جایگزین تدارک دیده شود.

در پروژه مشارکتی ترسیب کربن به مسئله فقرزدایی با هدف قرار دادن افراد کم‌درآمد و فقیر و همچنین نقش زنان و توانمندسازی آنها برای مداخله در امر تصمیم‌گیری و ایفای عملکردهای جدید اقتصادی و اجتماعی تأکید جدی شده است. به‌طوری‌که فعالیت‌های تولیدی ازسوی این گروه گسترش قابل توجهی یافت و بازدیدهای متنوعی از کارگاه تولیدی روستایی در سطح کشور برای آنان مهیا شد تا با توجه به علاقه‌مندی‌شان، آموزش‌های رسمی را دریافت و

1. VDG

سپس کار جدیدی آغاز کنند و خود به عنوان کارآفرین در منطقه به فعالیت بپردازد (فال سلیمان و چکشی، ۱۳۸۹: ۹). با توجه به اهداف اقتصادی و اجتماعی مورد نظر در اجرای پروژه ترسیب کربن در منطقه فوق‌الذکر نتیجه مانیتورینگ^۱ براساس شاخص‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که به‌طور کلی این شاخص‌ها روند مثبت و قابل قبولی داشته‌اند که به این شرح بیان می‌شود:

رشد و بهبود شاخص‌های اجتماعی: نرخ رشد جمعیت طی سنوات مانیتورینگ و پایش پروژه کاهش قابل توجهی داشته و میزان جمعیت شاغل نسبت به جمعیت فعال منطقه روند افزایشی داشته است. مطالعه شاخص‌های جمعیت فعال، جمعیت شاغل، نرخ سرباری و نرخ وابستگی تغییرات قابل ملاحظه‌ای را در سه دوره نشان می‌دهد. این تغییرات در جدول ذیل قابل مشاهده است.

بررسی تحولات شاخص‌های اجتماعی آبادی‌های تحت پوشش پروژه ترسیب کربن

شاخص سال	جمعیت کل (خانوار)	جمعیت کل (نفر)	نرخ رشد جمعیت (درصد)	جمعیت فعال	جمعیت شاغل	نرخ سرباری	نرخ وابستگی	نرخ اشتغال (درصد)	نرخ بیکاری (درصد)
قبل از شروع پروژه (۱۳۸۲)	۳۵۸	۱۷۶۰	-	۹۶۲	۳۲۱	۴/۹	۰/۸۲	۳۳/۴	۱۵/۹
۱۳۸۵	۴۲۱	۲۱۰۵	۴/۶	۱۱۹۷	۴۳۴	۴/۸	۰/۷۵	۳۶/۲	۱۵/۶
۱۳۸۶	۴۶۶	۲۱۷۹	۳/۵	۱۲۴۷	۵۷۰	۳/۸	۰/۷۴	۴۵/۷	۱۵/۱
۱۳۸۷	۴۶۹	۲۲۰۶	۱/۲	۱۲۸۹	۶۱۶	۳/۶	۰/۷۱	۴۷/۷	۱۴/۹

منبع: مطالعات پایش و مانیتورینگ پروژه ترسیب کربن، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷ تشکیل نهادهای اجتماعی.

گروه‌های توسعه روستایی و صندوق‌های خرد اعتباری: یکی از فعالیت‌های مشارکتی مهم که با بسیج و توانمندسازی جامعه محلی صورت گرفته حمایت از

۱. اصطلاح پایش یا مانیتورینگ به نوعی از اطلاعات حاصل از فعالیت پروژه‌ها اطلاق می‌شود که به دنبال میزان تحقق اهداف پیش‌بینی شده است.

گروه‌های اجتماعی به هم پیوسته در روستاها و صندوق‌های خرد اعتباری (که حاصل پس‌انداز درون‌گروهی اعضاست) بوده که این مسئله از ابعاد اجتماعی، انسانی، مالی و محیطی حائز اهمیت است. جلب مشارکت زنان از نکات بارز این حرکت محسوب می‌شود که در گروه‌های توسعه تشکیل شده‌اند و با ایجاد صندوق‌های اعتباری خاص خود یا مختلط با مردان نقش مهمی را جهت همیاری در فعالیت‌های مستقیم و یا غیرمستقیم با احیا منابع طبیعی به عهده گرفته‌اند. اولویت این صندوق با اقشار کم‌درآمد و زنان روستایی برای رونق فعالیت‌های اشتغال‌زا بوده است.

تعداد کل وام‌های تولیدی (مانند زنبورداری، بافندگی، قالبیافی، نهال کاری، ...) از سوی پروژه و صندوق‌های خرد اعتباری، ۲۷۰ مورد است. از این رو رشد وام‌های تولیدی روند مطلوبی داشته است. از مجموع ۲۷۰ مورد واگذاری وام تولیدی، ۳۳ درصد به اقشار فقیرتر و کم‌درآمد اختصاص یافته است. بی‌شک تشکیل گروه‌های توسعه روستایی از مهم‌ترین دستاوردهای پروژه به‌شمار می‌آید، چراکه این سرمایه اجتماعی مهم چنانچه به‌تدریج اهمیت تلاش‌های جمعی را دریابد پایدار خواهد ماند و نقش مهمی را در آینده ایفا خواهد کرد. این روند تحولات گروه‌های توسعه در جدول ذیل مشاهده می‌شود. پروژه ترسیب کربن با تشویق مردم و واگذاری تسهیلات خاصی اقدام به جایگزینی سوخت‌های پاک مانند انرژی خورشیدی و گاز به جای استفاده از مراتع و سوخت‌های فسیلی آلوده‌زا نموده است. میزان مصرف گاز افزایش یافته است (فال سلیمان و چکشی، ۱۳۸۹: ۱۶-۱۵).

محاسبه شاخص توسعه انسانی و پارامترهای آن در سال‌های اجرای پروژه

پارامتر	قبل از ۱۳۸۳	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷
شاخص باسوادی	۰/۲۷۶	۰/۲۸۷	۰/۳۸۵	۰/۴۱۳
شاخص درآمد	۰/۳۲۷	۰/۳۳۸	۰/۳۴۱	۰/۳۵۸
شاخص امید به زندگی	۰/۶۹	۰/۷۰	۰/۷۱	۰/۷۴۱
شاخص توسعه انسانی	۰/۴۳۱	۰/۴۴۱	۰/۴۷۸	۰/۵۰۴

منبع: همان.

نتایج بخش مانیتورینگ پروژه طی سه سال پس از اجرا نشان می‌دهد در بخش اجتماعی رشد و بهبود نسبی شاخص‌های هدف صورت پذیرفته و در

بخش اقتصادی با کمک‌های پروژه که در غالب آموزش‌های متنوع و تسهیلات اعتباری به‌صورت وام انجام گرفته است، مردم روستایی فعالیت‌های متنوع تولیدی را راه‌اندازی کرده‌اند که نتیجه آن ایجاد شغل‌های جنبی درآمدزا در کنار فعالیت‌های اقتصادی اصلی آنها بوده است. رشد شاخص توسعه انسانی به‌عنوان پارامتر تلفیقی نیز نشان می‌دهد در مجموع فعالیت‌های متنوع پروژه باعث ایجاد روند روبه‌رشدی در این شاخص شده است. در نهایت این پروژه می‌تواند الگوی مناسب اجرایی در قالب توسعه همه‌جانبه روستایی در سایر نواحی کشور باشد (فال سلیمان و چکشی، ۱۳۸۹: ۲۰-۱۹).

۳-۵. برنامه‌ریزی مشارکتی در طرح حبله رود

طرح مدیریت یکپارچه منابع آب و خاک، در سال ۱۳۷۷ با مشارکت معاونت آبخیزداری وزارت جهاد کشاورزی، سازمان برنامه و بودجه و برنامه توسعه ملل متحد در حوزه آبخیز حبله رود واقع در استان‌های تهران و سمنان در چهار حوزه، از جمله آبخیزداری، تعریف شد. از اصلی‌ترین اهداف این طرح، اجرای رهیافت مشارکت‌مدارانه در مدیریت منابع آب و خاک و آبخیزداری به‌عنوان پروژه‌ای پیش‌تاز، به‌منظور کسب تجربه و بومی‌سازی این رهیافت در کشور بود. طرح حبله رود، مفهوم دیگری از مشارکت را در ایران معرفی کرده و بسط داده است. این مفهوم مبنی بر مزایای بهره‌گیری از دانش بومی، بهره‌گیری از اطلاعات محلی، شفافیت در چرخه تصمیم‌گیری است (الماسی، ۱۳۸۵: ۱). از مهم‌ترین ویژگی‌های پروژه، مشارکت مردم در نیازسنجی، تعیین اولویت‌ها، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری پروژه‌هاست. حضور فعال زنان در پروژه نیز از دیگر ویژگی‌های پروژه به‌شمار می‌رود. اهداف تحقق یافته براساس موافقت‌نامه در برنامه مدیریت پایدار منابع آب و خاک حبله رود در پروژه آبخیزداری به این شرح است: کنترل رسوب (۳۳۳۷۰ هکتار)، کنترل فرسایش (۱۹۷۱۰ هکتار)، مطالعات توجیهی (۱۲۰۰۰۰۰ هکتار)، کارگاه‌های برنامه‌ریزی مشارکتی (۸۰۰ کارگاه، احیای مراتع ۱۴۵۰۰ هکتار)، بذرپاشی و کپه‌گذاری (۷۵۰۰ هکتار)، مدیریت اجرایی (۳۰۰۰۰ هکتار)، نهال کاری (۳۵۰۰ هکتار) (میرکیائی، ۱۳۹۰: ۱۱-۶).

در گزارش بررسی گروه مستقل کارشناسی برنامه توسعه ملل متحد که در

سند پنج برگی چارچوب همکاری کشوری^۱ منعکس شده است، نشان می‌دهد که حدود ۶۰ پروژه همکاری کشوری پروژه حبله رود به هدف نزدیک شده است. این برنامه در مدیریت جامع منابع آب و خاک و هم‌زمان طرح‌ریزی و اجرای مشارکتی، موقعیتی منحصر به فرد فراهم کرده است. این فرایند مشارکتی برای درک جوامع محلی از آثار آب و خاک بر تخریب محیط زیست و ایجاد فقر در ایران بسیار ابداع‌گونه و در عمل موفق بوده است (سیاح مفضلی، ۱۳۹۱: ۱۵۸-۱۵۷). در طرح حبله رود، پروژه آبخیزداری، رهیافت مشارکت مردمی با هدف سهیم شدن در دانش و اطلاعات محلی و ایده‌های توسعه‌ای اتخاذ شد. الگوی توسعه پایدار با صحنه‌گذاری بر وابستگی متقابل مسائل محیطی و اقتصادی - اجتماعی بر لزوم برنامه‌ریزی تلفیقی و مشارکت فعال در تصمیم‌گیری تأکید دارد و مدافعین حقوق بشری با تأکید بر اصل برابری و عدم تبعیض خواستار مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌اند (الماسی، ۱۳۸۵: ۲).

به اتکای تجارب سایر کشورها، تقویت انگیزه مشارکت مردم و ایجاد و گسترش نهادهای مشارکتی در روستا، رهیافت موفق‌تری برای حفظ و توسعه این منابع حیاتی شناخته شده است. مستندات طرح مباحث مربوط به روش‌های ارزیابی مشارکتی به دنبال روشن شدن ناکارآمدی روش‌های برنامه‌ریزی متمرکز و نخبه‌گرایی حاکم بر تفکرات مربوط به توسعه روستایی در برنامه‌ریزی‌ها مطرح شد و به تدریج کارشناسان و متخصصان به عدم موفقیت کارهای خود پی بردند و به تجربه دریافتند افراد محلی دارای دانش تفصیلی و درک عمیق از محیط پیرامون خود هستند و این افراد بیرونی هستند که نسبت به مسائل و مشکلات و اولویت‌های جوامع محلی کمتر آگاهی دارند (الماسی، ۱۳۸۵: ۴-۵). جامعه طرح‌های متعددی را در موضوعات غیر از منابع آب و خاک توسعه داد و برخی از آنها نیز به اجرا درآمد و نتایج موفق‌تری نیز حاصل آورد. در رهیافت‌های حقوق بشری، فرایندی که در آن حقی تأمین می‌شود، به اندازه نتیجه آن اهمیت دارد.

رهیافت مذکور بر این موارد تأکید دارد: توانمندسازی و مسئولیت‌پذیری صاحبان حق، شفافیت و عدم تبعیض، افراد صاحبان حق هستند، نه ذی‌نفعان منفعل دریافت‌کننده کمک و خدمات؛ از این رو، نقش کلیدی و فعالی در توسعه خود دارند (الماسی، ۱۳۸۵: ۸-۹).

1. Country Cooperation Framework (CCF)

رویکرد حق محور به توسعه، چارچوبی مفهومی برای توسعه انسانی است که از نظر هنجاری مبتنی بر استانداردهای حقوق بشر بین‌المللی است و عملاً هدف آن ترویج و حمایت از حقوق بشر است. رویکرد حق محور هنجارها، استانداردها و اصول نظام حقوق بشر بین‌المللی را با طرح‌ها، سیاست‌ها و پروژه توسعه ادغام می‌کند. این اصول شامل برابری، انصاف، پاسخ‌گویی، توانمندسازی و مشارکت هستند (What is a Right- Based Approach to Development, 2003). رویکرد حقوق بشری به توسعه را می‌توان به صورت توسعه انسانی نگرینست، چنانچه به نحوی اجرا شود که حقوق بشر را تأمین کند. اما برنامه توسعه سازمان ملل متحد با تکیه بر رویکرد حقوق بشری به توسعه بر تحقق حقوق بشر از طریق توسعه انسانی تأکید می‌کند و این رویکرد به وضوح در نحوه و نتایج فعالیت‌های این برنامه در قالب طرح‌ها و پروژه‌ها نمایان است.

۶. ادغام فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد در برنامه‌های محیط زیست

قانون برنامه توسعه پنج‌ساله

پروژه‌های موفق برنامه توسعه ملل متحد مثل پروژه ترسیب کربن و برنامه‌های کاهش فقر، پروژه صندوق توسعه پایدار و برنامه اعتبارات کوچک بلاعوض، ارائه الگوی رویکرد زیست‌بومی الگویی را برای ادغام فعالیت‌های توسعه انسانی در برنامه‌های حفاظت از محیط زیست ارائه می‌کند که می‌توان در قوانین برنامه‌های توسعه پنج‌ساله آن را مشاهده کرد. در راهبرد توسعه انسانی، حفاظت از محیط زیست عنصر اصلی توسعه پایدار محسوب می‌شود. استراتژی‌های حفاظت از محیط زیست در قوانین برنامه‌های توسعه بدین شرح‌اند:

قانون برنامه دوم توسعه بر ضرورت حفاظت از محیط زیست و استفاده بهینه از منابع طبیعی کشور اشاره می‌کند. اهداف برنامه عبارت‌اند از: تأکید بر حفظ، احیا، توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی، تدوین ضوابط و استانداردها، معیارها و شاخص‌های لازم محیط زیستی و اصلاح چارچوب حقوقی و قانونی موجود در همه زمینه‌ها با بهره‌گیری از آخرین یافته‌های علمی و هماهنگ با شرایط و امکانات کشور، حفظ و احیای منابع تجدیدشونده، حفظ گونه‌های کمیاب، جلوگیری از بیابان‌زایی و کوشش در جهت کویرزدایی، جلوگیری از فرسایش و آلودگی خاک، هوا، آب‌های سطحی و زیرزمینی و محیط

زیست دریایی، جلوگیری از تخریب و انهدام زیستگاه‌های حیات وحش کشور. مواد (۱۰۴ و ۱۰۵) قانون برنامه سوم توسعه تأکید خاصی بر حفاظت از محیط زیست و کمک به تنوع گونه‌های حیاتی دارد. مطابق ماده (۱۰۴) برای حفاظت از محیط زیست و دسترسی پایدار به منابع طبیعی اجرای این امور ضروری است: «دسترسی به منابع طبیعی باید با ظرفیت بهره‌برداری از منابع طبیعی سازگار باشد. بنابراین برای حفظ تنوع زیست دولت باید ضمن حفظ سطح تولید و دسترسی پایدار به منابع طبیعی با اجرای طرح‌هایی از قبیل تعادل دام و مرتع، تأمین سوخت جنگل‌نشینان، عشایر و روستاییان، مشارکت مردم در برنامه‌ریزی را نهادینه سازد، منابع پایه به‌طور یکپارچه مدیریت شود و برای حفظ تنوع زیست تصمیم‌گیری و اقدام کند».

ماده (۱۰۵): «کلیه طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی و خدماتی، در زمان امکان‌سنجی، باید براساس استانداردهای زیست‌محیطی تبیین شده توسط شورای عالی حفاظت محیط زیست و دولت مورد ارزیابی قرارگیرد. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مسئول نظارت بر حسن اجرای این ماده است» (ماه‌اندرادو، عرب مازار، ۱۳۸۴: ۲۱۲-۲۱۱).

دولت براساس قانون برنامه توسعه چهارم (۱۳۸۴-۱۳۸۸) مکلف شد برنامه زمان‌بندی شده حفظ، احیا، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی تجدیدشونده را با توجه به این اولویت‌ها تنظیم و به مورد اجرا بگذارد که عبارت‌اند از: اجرای عملیات آبخیزداری، کوشش کامل حفاظتی در جنگل‌های کشور، گسترش مشارکت شوراهای روستایی و بسیج محلی در حفاظت از جنگل‌ها و مراتع، پوشش کامل سوخت‌رسانی به عشایر و روستاییان، تبدیل اراضی بیابانی به زراعی، توسعه فضای سبز، اجرای عملیات کنترل کانون‌های بحرانی بیابان‌زا. همچنین دولت در حفظ محیط زیست و توسعه پایدار تعهداتی را پذیرفت که برخی از این تعهدات عبارت‌اند از:

۱. جلب مشارکت تشکلهای غیردولتی و سایر بخش‌های جامعه مدنی در حفاظت از محیط زیست و ارتقای استانداردهای زیست‌محیطی و سلامت مردم، بر مبنای هدف‌محوری و مسئولیت‌پذیری؛

۲. ایجاد صندوق ملی محیط زیست برای تقلیل آلاینده‌های وارد به محیط زیست و تخریب آن؛

۳. ارائه طرح حفاظت، احیا، بازسازی ذخایر و رفع آلودگی و شیوه‌های بهره‌برداری پایدار از محیط‌های دریایی کشور؛
۴. اجرای برنامه مدیریت زیست‌بومی در زیست‌بوم‌های حساس؛
۵. ارتقای آگاهی‌های عمومی به‌منظور دستیابی به توسعه پایدار؛
۶. گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی محیط زیست، در همه واحدهای آموزشی و مراکز آموزش عالی؛
۷. تدوین نظام اطلاعات زیست‌محیطی کشور در سطوح منطقه‌ای، ملی و استانی (ماه‌اندرادو، عرب مازار، ۱۳۸۴: ۲۱۴-۲۱۳).

در ایران براساس قانون برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه کشور، سازمان محیط زیست به‌عنوان مرجع اصلی پیاده‌سازی مدیریت زیست‌بومی شناخته شده و در همین راستا استقرار مدیریت زیست‌بومی برای تالاب‌های کشور در قالب طرح حفاظت از تالاب‌های ایران اجرا شده است (سیاح مفضلی، ۱۳۸۸: ۴).

براساس قوانین برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور و همچنین رهیافت‌ها و راهبردهای توسعه روستایی در قانون برنامه سوم توسعه که در آن توسعه پایدار منابع طبیعی با استفاده از مشارکت‌های مردمی مورد تأکید قرار گرفته است، طرح مدیریت یکپارچه منابع آب و خاک در حوزه آبریز حبله رود با جهت‌گیری توسعه روستایی و با هدف جلوگیری از تخریب و فرسایش منابع آب و خاک و بهبود زندگی روستاییان و با تأکید بر استفاده از مشارکت‌های مردمی به‌عنوان یک رهیافت برنامه‌ریزی از پایین به بالا در قالب سه پروژه آبخیزداری، بیابان‌زدایی و تولیدات کشاورزی در روستای نمونه در شهرستان‌های فیروزکوه، دماوند و گرمسار به‌اجرا درآمده است. این طرح با استفاده از کمک‌های مؤسسات وابسته به سازمان ملل از جمله سازمان خواروبار و کشاورزی و برنامه توسعه سازمان ملل متحد و اعتبارات عمرانی کشور به‌اجرا گذاشته شده است (الماسی، ۱۳۸۵: ۴). فصل دوازدهم قانون برنامه سوم توسعه تحت عنوان سیاست‌های زیست‌محیطی شامل دو ماده است که، در حوزه فعالیت‌های فرابخشی به مسئله محیط زیست می‌پردازد (دبیری، عباسپور و آزادبخت، ۱۳۸۶: ۹۳). در محتویات قانون برنامه چهارم توسعه حداقل از بعد اندیشه‌ای، سیاست‌گذاری و قانونگذاری گام‌های آرام برای گذار از توسعه کلاسیک به توسعه پایدار شروع شده است. به‌طوری‌که تلاش کرده است گزینه‌های قابل

انتخاب برای مردم را در مورد توسعه پایدار و محیط زیست افزایش دهد و با زمینه‌سازی برای مشارکت و توجه به بخش خصوصی و مدنی در این محورها، برنامه را به برنامه الگوی یادگیری نزدیک سازد و مردم را از گیرنده و دهنده صرف اطلاعات به مشارکت در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی فراخواند، که نشان از همراهی ایران با چالش اساسی جهان در زمینه توسعه پایدار و محیط زیست دارد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۰-۴۵). طبق ماده (۵۹) قانون برنامه چهارم توسعه به منظور تسریع در اجرای برنامه عمل حفاظت و بهره‌برداری از تنوع زیستی کشور دولت موظف است هماهنگی لازم را میان دستگاه‌های ذی‌ربط ایجاد کند. در این ماده قانونی تأکید شده است که شاخص‌های تنوع زیستی کشور باید تا پایان برنامه چهارم توسعه به سطح استانداردهای جهانی نزدیک شود.

تنوع زیستی نقش بسیار مهمی را در موضوع توسعه پایدار و فقرزدایی ایفا می‌کند و برای رفاه بشری، تمامیت فرهنگی و زندگی ایشان ضروری است. در ماده (۶۷) و بند «الف» از ماده (۶۸) قانون برنامه چهارم مواردی در حفظ تنوع زیستی، طراحی نظام پایش تنوع زیستی، ایجاد نظام اطلاعات تنوع زیستی، تحقیق و بررسی در زمینه احیای زیست‌بوم‌های تخریب شده و تکثیر گونه‌های گیاهی و جانوری در معرض خطر و تهدید، مشخص کردن خلأهای اطلاعاتی و تحقیقاتی تنوع زیستی کشور و حمایت از زیست‌بوم‌ها و نیل به مدیریت جامع زمین، آب و منابع زمینی در نظر گرفته شده است.

در مواد (۶۹ و ۷۰) قانون برنامه چهارم به‌طور کامل کلیه موارد مربوط به جنگل اعم از خروج دام از جنگل و سامان‌دهی جنگل‌نشینان، توسعه فضای سبز، ایجاد تعادل بین دام و مرتع و ... با هدف حفظ و احیا و اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی تجدیدشونده در نظر گرفته شده است. در ماده (۶۵) نیز توجه ویژه‌ای به الگوهای تولید و مصرف و دستورالعمل‌های بهینه‌سازی شده که برای نیل به این هدف دولت موظف به تدوین اصول توسعه پایدار بوم‌شناختی شده است. براساس ماده (۵۹) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است با همکاری سازمان محیط زیست و سایر دستگاه‌های مرتبط به منظور برآورد ارزش‌های اقتصادی منابع طبیعی و زیست‌محیطی و هزینه‌های ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست در فرایند توسعه و محاسبه آن در حساب‌های ملی، نسبت به

تنظیم دستورالعمل‌های محاسبه ارزش‌ها و هزینه‌های موارد دارای اولویت از قبیل: جنگل، انرژی، تنوع زیستی، آلودگی زیست‌محیطی در نقاط حساس اقدام کند و در مراجع ذی‌ربط به تصویب رساند. همچنین برای کاهش هزینه‌های دولت و اعمال سیاست‌های مصرف بهینه و محیط‌زیست دولت سبز مواد قانونی (۶۰ و ۶۶) (دولت سبز) و بند «ب» ماده (۶۴) تصویب شد. در این راستا، تأسیس و تقویت نهادهای مالی محیط زیست لازمه هرگونه برنامه بلندمدت خواهد بود. بند «ب» ماده (۶۸) بدین‌منظور مصوب شد (محمدی الموتی، ۱۳۸۴: ۹۱). هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۸/۲۹ بنا به پیشنهاد سازمان حفاظت محیط زیست و به استناد اصل (۱۳۸) قانون اساسی، آیین‌نامه ارزیابی آثار زیست‌محیطی طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و عمرانی را تصویب کرد. ماده (۲) این آیین‌نامه بیان می‌کند: «مجریان طرح‌ها موظفانند در مرحله امکان‌سنجی و مکان‌یابی آنها گزارش ارزیابی زیست‌محیطی مربوط را تهیه و جهت بررسی و تأیید "کارگروه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی" به سازمان ارائه نمایند». ماده (۵) این آیین‌نامه نیز اشعار می‌دارد: «سازمان موظف است برای اطلاع مجریان طرح‌ها، محدوده مناطق تحت حفاظت خود را مطابق مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست و همچنین تالاب‌های بین‌المللی و مناطق حساس ساحلی دریا را به‌صورت نقشه‌های رقومی تهیه و منتشر نماید» (مصوبات هیئت وزیران، ۱۳۹۰).

معاون اول رئیس‌جمهور تصویب‌نامه شماره ۳۶۶۰۰/ت/۳۵۰۵۹ ه - مورخ ۱۳۸۵/۵/۱ را خطاب به سازمان حفاظت محیط زیست، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش و سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران به این شرح اعلام کرده است: هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۵/۴/۲۸ بنا به پیشنهاد شورای عالی حفاظت محیط زیست موضوع نامه شماره ۱۲۵۰-۱ مورخ ۱۳۸۵/۲/۴ سازمان حفاظت محیط زیست و به استناد بند «الف» ماده (۶۴) قانون چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳ آیین‌نامه اجرایی بند یاد شده را به شرح زیر تصویب کرد: آیین‌نامه اجرایی بند «الف» ماده (۶۴) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران:

ماده (۱) - «در این آیین‌نامه عبارات و واژه‌های زیر در معانی مشروح مربوط به کار می‌رود: الف - آموزش رسمی محیط زیستی: تلفیق هدفمند و نظام‌مند

موضوعات محیط زیستی در دروس مقاطع و پایه‌های مختلف آموزش تحصیلی و همچنین در رشته‌های مختلف آموزش عالی به‌نحوی که آموزه‌های دانش آموزان و دانشجویان در بروز رفتار و تصمیم‌گیری سازگار با محیط زیست مؤثر واقع شوند. ب - آموزش غیررسمی محیط زیستی: آموزش مستقیم و غیرمستقیم گروه‌های مختلف اجتماعی در خارج از نظام آموزش رسمی (کارمندان، کارگران، مدیران دولتی و غیردولتی و نظایر آنها) به‌نحوی که با گذشت زمان رویکرد، رفتار و تصمیم‌گیری آنها با حفاظت از محیط زیست سازگاری بیشتری یابد».

ماده (۲) - «کارگروهی با مسئولیت سازمان حفاظت محیط زیست و با عضویت نمایندگان تام‌الاختیار وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فن‌آوری، آموزش و پرورش، جهاد کشاورزی، صنایع و معادن، نفت، نیرو، فرهنگ و ارشاد اسلامی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، مسکن و شهرسازی، ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات و سازمان‌های صدا و سیما و مدیریت و برنامه‌ریزی کشور تشکیل می‌شود. وظایف این کارگروه تدوین برنامه عمل ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی براساس اسناد بالادستی از جمله سند فرابخشی قانون برنامه چهارم توسعه کشور در میان گروه‌های مخاطب هر یک از مخاطبین دستگاه‌های یاد شده و دیگر گروه‌های اجتماعی می‌باشد. این برنامه‌ها می‌بایست شامل اولویت‌بندی گروه‌های مخاطب، محتوای آموزشی با تأکید بر نیازهای محلی از قبیل زیست‌بوم‌ها، فنون مؤثر پیام‌رسانی با توجه به ماهیت گروه‌های مخاطب باشد» (تصویب‌نامه هیئت وزیران، ۱۳۸۵).

قانون برنامه پنجم توسعه در ماده (۱۸۷) بیان می‌دارد: «به دولت اجازه داده می‌شود به‌منظور حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار از محیط زیست، منابع طبیعی و تنوع زیستی حداکثر تا پایان سال دوم برنامه نسبت به مواردی مثل تدوین و اجرای برنامه مدیریت یکپارچه زیست‌بومی و برنامه عملیاتی حفاظت و بهره‌برداری پایدار از تنوع زیستی زیست‌بوم‌های حساس و شکننده کشور، اصلاح اساسنامه صندوق ملی محیط زیست، اقدام قانونی انجام دهد» (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، ۱۳۸۹: ۱۸۵).

ماده (۱۸۹) - «سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است: در راستای ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار به‌منظور حفظ محیط زیست و با تأکید بر گروه‌های اثرگذار و اولویت دار از ابتدای برنامه پنجم توسعه

اقتصاد، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، آیین‌نامه اجرایی مربوط را با پیشنهاد شورای عالی حفاظت محیط زیست به تصویب هیئت وزیران برساند. کلیه دستگاه‌های ذیربط، رسانه‌های دولتی و صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران ملزم به اجرای برنامه‌های آموزشی بدون دریافت وجه موضوع این ماده قانونی می‌باشند».

ماده (۱۹۱) - «برنامه مدیریت زیست‌بومی در زیست‌بوم‌های حساس، به‌ویژه دریاچه ارومیه تهیه و به مرحله اجرا درمی‌آید. سازمان حفاظت محیط زیست با همکاری معاونت و وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی، آیین‌نامه اجرایی این ماده را تهیه و به تصویب هیئت وزیران می‌رساند. به‌منظور جلوگیری از شکار بی‌رویه و نابودی تنوع زیستی، دولت مکلف است با همکاری مراجع ذی‌ربط در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران ترتیبی اتخاذ نماید تا ضمن محدود کردن پروانه حمل اسلحه شکاری و بازنگاری در ضوابط صدور پروانه‌های مذکور، تعداد سلاح‌های شکاری را متناسب با جمعیت قابل برداشت از حیات وحش به تشخیص سازمان حفاظت محیط زیست برساند و نسبت به جمع‌آوری سلاح‌های غیرمجاز تا پایان برنامه اقدام نماید» (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، ۱۳۸۹: ۱۸۷-۱۸۶).

ماده (۱۹۳) - «سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است تمهیدات لازم را برای کاهش آلودگی هوا تا حد استانداردهای جهانی با اولویت شناسایی کانون‌های انتشار ریزگردها و مهار آن، کنترل و کاهش میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای را فراهم آورد. از سال دوم برنامه، هرگونه بهره‌برداری صنعتی و معدنی جدید از تالاب‌های داخلی مطلقاً ممنوع است. با توجه به شرایط ویژه تالاب‌های کشور از منظر اقتصادی، کشاورزی، زیست‌بومی، تنوع زیستی و گردشگری و وجود مراتع و اراضی زراعی مطلوب در اطراف آنها و وجود چالش‌های جدی در تخصیص منابع آب در این مناطق و به‌طور کلی، پیچیدگی و شکنندگی زیست‌بوم طبیعی این مناطق، دولت مکلف است در سال اول برنامه، با سامان‌دهی مجدد سازمان‌های موجود در بخش‌های آب، کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری، نسبت به اعمال مدیریت یکپارچه با مشارکت بهره‌برداران در دشت‌های اطراف این تالاب‌ها اقدام نماید. شهرداری شهرهای بالای دویست هزار نفر جمعیت و شهرهای ساحلی و شهرهای حاشیه تالاب‌های داخلی در راستای

مدیریت پسماند شهری موظفانند تا پایان سال چهارم برنامه، پسماندهای خود را با روش‌های نوین و فن‌آوری‌های جدید با اولویت روش‌های آلی ارگانیک از قبیل کرم پوسال بازیافت نمایند. از سال پایانی برنامه، هرگونه دفن پسماندها در این‌گونه شهرها مطلقاً ممنوع است» (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، ۱۳۸۹: ۱۸۹).

در این راستا تفاهم‌نامه همکاری مشترک بین برنامه توسعه ملل متحد و سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های وزارت کشور درخصوص توانمندسازی جوامع محلی و دهیاری‌ها به‌منظور توسعه سیستم مدیریت پسماندهای روستایی ایجاد شد. زمان اجرای طرح از سال ۱۳۸۶ شروع و تا ۱۳۸۸ ادامه داشت. این تفاهم‌نامه در ۸ ماده و یک تبصره تنظیم شد (http://www.undp.ir, 2014). پس از ذکر قوانین برنامه توسعه پنج‌ساله در راستای حفظ و پایداری محیط زیست، به بحث و بررسی پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد در راستا و تقویت این قوانین در ایران می‌پردازیم. برخی از مهم‌ترین عناوین پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد در این راستا عبارت‌اند از: پروژه تدوین استراتژی و برنامه اقدام ملی حفاظت از تنوع زیستی، پروژه حفاظت از یوزپلنگ آسیایی و زیست‌بوم‌های مرتبط، پروژه حفاظت از تنوع زیستی در اکوسیستم‌های کوهستانی زاگرس، پروژه حفاظت از تالاب‌های ایران، پروژه توانمندسازی و تقویت اداری برای هماهنگی اجرای پروتکل مونترال در کشور، پروژه تقویت و بهبود مدیریت کیفیت هوا در تهران بزرگ، بیابان‌زدایی، برنامه زیست‌محیطی دریای خزر، پروژه توانمندسازی ایران در ارائه اولین گزارش ملی تغییرات آب و هوا به سازمان ملل متحد، پروژه توانمندسازی برای تدوین قانون ملی ایمنی زیستی (محمدی الموتی، ۱۳۸۴: ۱۳۱). قبل از پرداختن به این پروژه‌ها به برخی از چالش‌های برنامه‌های زیست‌محیطی در ایران می‌پردازیم.

۷. چالش‌های برنامه زیست‌محیطی در قانون برنامه توسعه پنج‌ساله

بدیهی است توسعه بلندمدت منطقه‌ای و ملی و حفاظت از منافع عمومی با توجه به آثار بیرونی اقتصادی منفی کم‌بازده بودن برخی از فعالیت‌های زیست‌محیطی در کوتاه مدت و ناکافی بودن منابع تخصیص‌یافته نیاز به توسعه سرمایه‌گذاری و حمایت‌های مالی زیست‌محیطی را دوچندان کرده است (محمدی الموتی،

۱۳۸۴: ۹۱). بنابراین تا تحقق ارزش‌ها و اصول بنیادین توسعه پایدار باید بیشتر تلاش شود (United Nations Development Program, 2012: 33).

برخی از مواد قانون برنامه چهارم که جنبه دائمی ندارند ولی اساس تحقق اهداف زیست‌محیطی محسوب می‌شوند، باید از حالت موقت پنج‌ساله خارج و به صورت دائمی درآیند. درعین حال اقتصاد محیط زیست، مقوله‌ای زیربنایی است و نیازمند یک سیاستگذاری کلان در قالب قانون مستقل است (دبیری، عباسپور و آزادبخت، ۱۳۸۶: ۱۰۰). مشکلات زیست‌محیطی ناشی از بخشی‌نگری در مدیریت است، برای مثال بخشی‌نگری در سدسازی باعث نابودی تالاب‌ها می‌شود، زیرا این سازه‌های عظیم آبی بدون در نظر گرفتن حق آبه تالاب‌ها و زیست‌بوم‌های پایین دست اجرا شده است (خدییو، ۱۳۹۱: ۲). از آنجاکه اقدامات انجام شده در سطح حوضه آبخیز بر دریاچه اثر می‌گذارد، دریاچه ارومیه باید، در چارچوب حوضه آبریز آن مدیریت شود. این بدان معناست که سه استانی که در حوضه آبریز سهیم هستند، باید رویکردی مشترک اتخاذ کنند. تأثیر فعالیت‌های مدیریتی بر اکوسیستم‌های همجوار نیز باید به دقت مورد توجه قرار گیرد. اهداف مدیریتی دریاچه ارومیه باید برای بلندمدت تدوین شوند، اما این را نیز باید مدنظر داشت که تغییر، اجتناب‌ناپذیر است به ویژه باید به تغییرات اقلیمی توجه کرد. در تعریف این اهداف، مردم باید کانون توجه قرار گیرند.

مدیریت باید تمرکززدایی و به پایین‌ترین سطوح ممکن منتقل شود. این بدان معنی است که نهادهای استانی باید مسئول مدیریت دریاچه ارومیه، و جوامع و نهادهای محلی مسئول مدیریت تالاب‌های اقماری باشند. بنابراین جوامع محلی باید کاملاً در حفاظت و مدیریت دریاچه و تالاب‌های اقماری آن دخیل باشند (برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه، ۱۳۸۸: ۲۶-۲۷). بحران کنونی دریاچه ارومیه حاصل برابند شرایط و فعالیت‌ها در کل حوضه آبریز است و از این رو هر اقدامی باید به‌طور یکپارچه و هماهنگ در استان‌های واقع سطح حوضه اعمال شود. شاید بتوان گفت مهم‌ترین پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران در راستای تحقق هدف‌هایی از جمله دستیابی به محیط زیست پایدار شکل گرفته است.

نتیجه‌گیری

حقوق در معرض خطر در فرایند توسعه نه تنها حق بر سلامتی، حق مسکن، اشتغال، حقوق مدنی و سیاسی که برای توسعه مشارکتی، عادلانه و منصفانه ضروری هستند شامل می‌شود؛ بلکه شامل حق بر محیط زیست سالم نیز می‌شود. الگوی بسیج اجتماعی برای اولین بار به‌عنوان تکنیک فقرزدایی در استان سیستان و بلوچستان و سپس در حبله رود و پروژه منارید، کرمان، بم، لرستان به اجرا درآمد که موفق‌ترین آن پروژه ترسیب کربن در خراسان جنوبی است. نتیجه‌های موفق این الگو باعث شد تا این تکنیک گسترش یافته و در همه پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد، مثل پروژه‌های محیط زیستی، بهداشت، توسعه جوامع محلی به کار گرفته شود. یکی از حوزه فعالیت برنامه توسعه ملل متحد کمک به پایداری محیط زیست و دستیابی به امنیت زیست‌محیطی است. در مواجهه با چالش‌های زیست‌محیطی، برنامه توسعه ملل متحد از طریق انتقال تجارب موفق سایر کشورها و ایجاد سازوکارهای لازم برای گسترش همکاری‌ها در زمینه حفاظت از محیط زیست در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی، نقش مؤثری ایفا کرده است. رویکرد مدیریت زیست‌بومی به‌عنوان یک تجربه موفق از رویکردهای جدید مدیریت محیط زیست به‌صورت گسترده در دنیا مطرح شده است. این رویکرد، الگویی را برای ادغام فعالیت‌های توسعه انسانی در برنامه‌های حفاظت از محیط زیست ارائه می‌کند.

برنامه توسعه ملل متحد در انتقال دانش و تجارب بین‌المللی در خصوص رویکرد زیست‌بومی به کشور از طریق مشاوران برجسته بین‌المللی، سپس در زمینه پیاده‌سازی و اجرای رویکرد زیست‌بومی در مدیریت تالاب‌ها و در به اشتراک گذاشتن دستاوردهای و درس‌های آموخته حاصل از اجرای طرح در سایت‌های منتخب کمک کرده است. در ایران براساس قانون برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه کشور، سازمان محیط زیست به‌عنوان مرجع اصلی پیاده‌سازی مدیریت زیست‌بومی شناخته شده و در همین راستا استقرار مدیریت زیست‌بومی برای تالاب‌های کشور در قالب طرح حفاظت از تالاب‌های ایران اجرا شده است. در محتویات قانون برنامه چهارم توسعه از بعد اندیشه‌ای، سیاست‌گذاری و قانونگذاری گام‌های آرام برای گذار از توسعه کلاسیک به توسعه پایدار شروع شده است. به‌طوری‌که تلاش کرده است گزینه‌های قابل انتخاب برای مردم را در

مورد توسعه پایدار و محیط زیست افزایش دهد و با زمینه‌سازی برای مشارکت و توجه به بخش خصوصی و مدنی در این محورها، برنامه را به برنامه الگوی یادگیری نزدیک سازد و مردم را از گیرنده و دهنده، صرف، اطلاعات به مشارکت در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی فراخواند، که نشان از همراهی ایران با چالش‌های اساسی جهان در زمینه توسعه پایدار و محیط زیست دارد، که این همان الگوی ارائه شده توسط برنامه توسعه ملل متحد است. طرح‌ها و پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد سعی دارد هم‌راستا با این قوانین، ظرفیت مدیریتی دولت برای حفظ محیط زیست پایدار را ارتقا دهد. مهم‌ترین دستاورد این طرح‌ها تغییر نگرش مردم و مسئولان برای حفظ تالاب‌ها و نهادینه کردن رویکرد مدیریت یکپارچه تالاب‌ها در سطح کشور است.

قانون برنامه چهارم توسعه با محور قرار دادن دانایی در امر توسعه بر مواردی همچون توسعه فن‌آوری، رقابت‌پذیری اقتصاد و رشد پایدار اقتصادی تأکید دارد. همچنین مقولاتی مانند ایجاد فرصت‌های برابر برای همه، ارتقای ظرفیت‌ها، توانمندسازی فقرا، در این برنامه مدنظر قرار گرفته‌اند. تأکید و صراحت قانون برنامه چهارم بر این موارد بیان‌گر این مسئله است که در نگرش دست‌اندرکاران تدوین برنامه ابعاد توسعه پایدار، جایگاه روبه رشدی داشته است. ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی از ویژگی‌هایی است که در سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ نیز مدنظر قرار گرفته است. با وجود این هرگونه کاستی و نقص در نظام قانونگذاری و بودجه‌ریزی می‌تواند به‌عنوان چالشی در برابر نحوه اجرایی شدن قوانین برنامه‌های توسعه‌ای و محدودیتی برای فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد محسوب شود.

عواملی مانند حمایت مالی ناکافی، تأخیرات اداری در بررسی و تصویب پروژه‌های پیشنهاد شده توسط دفتر برنامه توسعه ملل متحد، تمهیدات متناقض عملیاتی و برنامه‌ریزی از قبیل اینکه چرخه‌های برنامه‌ریزی و مالی دولت و دفتر برنامه هم‌زمان نیستند، ظرفیت‌های فنی و منابع ناکافی در گروه‌های تخصصی می‌تواند از چالش‌های پیش روی فعالیت‌های برنامه توسعه در اجرای پروژه‌ها - که نیاز به تأمین منابع مشترک از برنامه توسعه و دولت دارد - باشد. در صورتی که منابع مالی ملی با ردیف بودجه‌ای مشخص برای حمایت از فعالیت‌های این قبیل پروژه‌ها پیش‌بینی نشده باشد، فراهم کردن منابع در زمان

اجرای فعالیت‌ها با چالش‌هایی روبه‌رو خواهد بود.

یکی از پیشنهادها برای حل این مشکل ایجاد و تصویب یک برنامه ملی در درون سیستم مالی دولتی است که از فعالیت‌های مشترک پروژه حمایت و منابع مالی را در سازوکاری مطمئن‌تر فراهم می‌کند. فرایند تدوین و ارائه طرح ملی باید به نحوی برنامه‌ریزی شود که در زمان مقرر در فرایند تدوین برنامه توسعه کشور قرار گیرد. در صورتی که طرح در زمان مقرر برای ارائه آماده نشود، به برنامه‌های سال بعد انتقال می‌یابد و دسترسی به بودجه برنامه‌ریزی شده عملاً در آن سال مالی مشکل قابل حصول خواهد شد. در برخی موارد، برنامه مدون و از پیش تدوین شده‌ای برای هزینه کرد بودجه دولتی در بخش آموزش وجود ندارد و از آنجا که موضوع آموزش یکی از مهم‌ترین موضوعات مطرح در نهادینه‌سازی دستاوردهای طرح‌های برنامه توسعه ملل متحد است، از این رو عدم توجه کافی به این برنامه‌ریزی‌ها و انجام این اقدامات به‌عنوان یک چالش جدی محسوب می‌شود.

منابع

- آقایی، سیدداود (۱۳۷۵). نقش و جایگاه شورای امنیت سازمان ملل در نظم نوین جهانی، تهران، پیک فرهنگ.
- الماسی، ضیاءالدین (۱۳۸۵). «رویکرد حقوق بشر به برنامه‌ریزی مشارکتی با تکیه بر تجارب روش‌شناختی طرح مدیریت یکپارچه آب و خاک حبله رود»، سمینار برنامه‌ریزی توسعه مشارکتی آب و خاک کشور در سمنان، قابل دسترسی در سایت: <http://www.frw.org.ir/files/hable/almasi.pdf>. 2013/3/7
- اسوالدو دریورو (۱۳۸۳). *افسانه توسعه اقتصادی ناکارآمد قرن بیست و یکم*، ترجمه: محمود عبدالله‌زاده، تهران، اختران.
- ایثاری کسمایی، علی (۱۳۸۸). *سازمان ملل در دنیای امروز*، ترجمه: دفتر هماهنگ‌کننده سازمان ملل متحد در ایران، مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران.
- بیران، صدیقه (۱۳۸۵). «اصلاح ساختار سازمان ملل متحد در زمینه محیط زیست»، *فصلنامه راهبرد*، ش. ۴۱.
- برنامه توسعه سازمان ملل (۱۳۷۰). «کمک‌های فنی و مالی به ایران»، *فصلنامه صنعت حمل‌ونقل*، ش. ۹۵، جلد ۱۲.
- برنامه توسعه ملل متحد (۲۰۰۴). «راهنمای اجرای ملی، جهت ارائه در کارگاه آموزشی تدوین پروژه‌های ملی»، تهران، قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir/document/reports/npd/NEXFarsi.pdf>
- برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه (۱۳۸۸). «سازمان محیط زیست/ برنامه توسعه ملل متحد/ صندوق محیط زیست جهانی»، قابل دسترسی در سایت: <http://www.iarc.ifro.ir/portals/15735.pdf>
- بیژنی، مریم (۱۳۸۸). «اهداف توسعه هزاره سوم و چالش‌های پیش رو در ایران»، *مجله سیاسی - اقتصادی*، ش. ۲۴۰-۲۳۹.
- پارک، سوهیون (۱۳۸۰). «جامعه مشترک جهانی و همکاری بین‌المللی»، ترجمه: حسین شریفی طرازکوهی، *مجله راهبرد*، ش. ۱۹.
- پیترزمن آریچ، ارنست (۱۳۹۰). «حقوق سازمان تجارت جهانی و حقوق بشر»، ترجمه: محمود جلالی، *فصلنامه نامه مفید*، ش. ۴۰، قابل دسترسی در سایت: <http://www.rasekhoon.net>
- پیس، کیت و اس. کلی (۱۳۸۴). *سازمان‌های بین‌المللی*، ترجمه: حسین شریفی طرازکوهی، تهران، میزان.
- «تصویب‌نامه هیئت وزیران درخصوص آیین‌نامه اجرایی بند «الف» ماده (۶۴) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، شماره قانون، ۳۵۰۵۹/ت ۳۹۹۰۰ هـ تصویب‌نامه هیئت وزیران» (۱۳۸۵).
- «تفاهم‌نامه همکاری مشترک بین برنامه توسعه ملل متحد و سازمان شهرداری‌ها و

دهیاری‌های وزارت کشور در خصوص توانمندسازی جوامع محلی و دهیاری‌ها در جهت توسعه سیستم مدیریت پسماندهای روستایی»، قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.ir>.

«تمدید پروژه حفاظت از تنوع زیستی زاگرس مرکزی تا سال ۲۰۱۴»، قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir>.

جکسون، رابرت و گئورگ سورنسون (۱۳۸۵). *درآمدی بر روابط بین‌الملل*، ترجمه: مهدی ذاکریان، احمد تقی‌زاده و حسن سعید کلاهی، تهران، میزان.

حاتمی، حسین، سیدمنصور رضوی، حسن افتخاری اردبیلی و فرشته مجلسی (۱۳۹۱). کتاب جامع بهداشت عمومی، تهران، دانشکده بهداشت علوم پزشکی دانشگاه بهشتی، چاپ سوم، قابل دسترسی در سایت: <http://www.Elib.hbi.ir/Persian/PUBIC/HEALTH/EBOOK/VOLUME-3.htm>.

حاج‌احمدی، رسول (۱۳۹۱). «بررسی برنامه عمران ملل متحد در ساختار و عمل»، پایگاه تخصصی سیاست بین‌الملل، قابل دسترسی در سایت: <http://Political.ir/post-1067.aspx> 6/30/2013.

حسن‌نژاد، مریم، محمدرضا کهنسال و محمد قربانی (۱۳۸۹). «مکان‌سنجی سیاست‌های انگیزشی اجرایی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن ایران در راستای توانمندسازی جوامع محلی»، *نشریه اقتصاد و توسعه (علوم و صنایع کشاورزی)*، جلد ۲۴، ش. ۳.

خدیبوی، مریم (۱۳۹۱). «دلایل سقوط رتبه محیط زیست ایران در جهان»، ش. ۱۸۱۱۶، قابل دسترسی در سایت: <http://www.khorasannews.com>. 8/19/2013.

خرازی، فردین (۱۳۸۷). «حق بر توسعه بستر ساز تحقق حقوق بشر»، *پژوهش‌نامه حقوق بشر*، ش. ۴.

دیبری، فرهاد، مجید عباسپور و بیتا آزادبخت (۱۳۸۶). «جایگاه محیط زیست در قوانین برنامه‌های پس از انقلاب»، *فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست*، دوره نهم، ش. ۱.

رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، خجسته عارف‌نیا، حمداله سجاسی قیداری، مجید پریشان و جلال عظیمی (۱۳۸۸). «تحلیل محتوای برنامه چهارم در ارتباط با اهداف دهه ملل متحد (۲۰۱۴-۲۰۰۵)»، *نشریه انجمن جغرافیای ایران*، سال ششم، ش. ۱۸-۱۹.

زنگنه، حمید (۱۳۹۱). *جهانی شدن، توسعه و حقوق بشر*، ترجمه و تلخیص فصل ۱۶ کتاب *حقوق بشر بین‌المللی در متن‌ها*: Henry, J. S. & Alston, P. (2000), *Globalization, Development and Human Rights, International Human Rights* [www.http://vista.ir.in](http://www.vista.ir.in) Context, Oxford University Press, Second Edition.

سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور (۱۳۹۱). *خبرنامه پروژه ملی منارید* (۱۳۹۱)، ش. ۲.

سازمان ملل متحد (۱۳۸۱). *نتیجه نهایی کنفرانس بین‌المللی تأمین سرمایه برای توسعه اجماع مونتری*، تهران، مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد، چاپ اول.

سازمان ملل متحد در ایران (۱۳۸۹). *نظام ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران*، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

سازمان ملل متحد در ایران، قابل دسترسی در سایت: <http://www.unic.ir.org/directly.htm15/18/2013>

سلیمی، حسین (۱۳۸۴). *نظریه‌های گوناگون درباره جهانی شدن*، تهران، سمت.
«سند پروژه حفاظت از تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی»، دولت جمهوری اسلامی ایران/ برنامه توسعه ملل متحد/ تسهیلات جهانی محیط زیست (۱۳۹۱). قابل دسترسی در سایت: http://www.doe.ir/portal/file/show_file.aspx?

سیاح مفصلی، اردشیر (۱۳۸۸). «بسته ابزاری به‌کارگیری رویکرد زیست‌بومی در مدیریت جامع تالاب‌ها براساس دستاوردها و تجربیات طرح حفاظت از تالاب‌های ایران»، قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir>

_____ (۱۳۹۱). «برنامه ظرفیت‌سازی و آموزش‌های تخصصی مدیریت خطرپذیری و گزارش زنان در سوانح»، مؤسسه مطالعات اندیشه شهر و اقتصاد، سازمان مدیریت بحران کشور، برنامه توسعه ملل متحد، قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir>.
شایگان، فریده (۱۳۸۸). *حق توسعه*، تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

طرح مدیریت جامع تالاب پریشان (۱۳۸۹). گزارش عملکرد طرح تا پایان شش ماهه اول سال ۱۳۸۹. قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir/doccenter/wetlands/pub/2011>

عسکری، پوریا و امیر ساعد وکیل (۱۳۸۳). *نسل سوم حقوق بشر*، تهران، مجد.
فال سلیمان، محمود، چکشی، بهاره (۱۳۸۹). «پایش و مانیتورینگ اقتصادی و اجتماعی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن دشت حسین آباد غیناب سریشه - خراسان جنوبی»، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان جنوبی، قابل دسترسی در سایت: <Http://www.ircsp.net/fa/index.php?2009>

فیروزمندی، فراز (۱۳۹۱). *بانک جهانی و حقوق بشر، فرصت‌ها و چالش‌های فرارو از منظر حقوق بین‌الملل*، تهران، شهر دانش.

کاوینانی راد، مراد (۱۳۹۰). «امنیت زیست‌محیطی از منظر ژئوپلیتیک، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی»، جلد ۲۰، ش. ۲۳.

کیس، الکساندر، پیتر اچ. سند و لانگ، وینفراید (۱۳۷۹). *حقوق محیط زیست*، ترجمه: محمدحسن حبیبی، تهران، دانشگاه تهران.

گزارش پیشرفت سالانه در سال کاری (۲۰۱۱). قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir/doccenter/wetlands/pub/2011>

گزارش عملکرد فیزیکی طرح حفاظت از تالاب‌های ایران (۱۳۸۵). قابل دسترسی در سایت: <http://www.doe.ir/portal/theme/talab/odb/8>.

لطفی، حیدر، محسن حسن نامی، جعفر حسن پور، حمید بحیرایی (۱۳۹۰). «امنیت زیست‌محیطی و سیاست‌گذاری امنیت ملی»، *فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، سال سوم، ش. ۴.

ماهاندورا دو، عرب مازار (۱۳۸۴). اقتصاد کلان و کاهش فقر در ایران، تهران، انتشارات سازمان مدیریت برنامه‌ریزی کشور و برنامه عمران ملل متحد.

محمدی الموتی، مسعود (۱۳۸۴). «گزارش نهایی اسناد وضعیت موجود و تحلیل اولیه اهداف و شاخص‌های توسعه هزاره در جمهوری اسلامی ایران»، *سازمان مدیریت برنامه‌ریزی، معاونت امور اجتماعی*، تهران، انتشارات معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور.

مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۴). *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، تهران، انتشارات سمت.

مصفا، نسرين، فریده شایگان و دیدخت صادقی حقیقی (۱۳۷۴). *راهنمای سازمان ملل*، تهران، وزارت امور خارجه.

مصفا، نسرين، مجید مخدوم، ضیاء‌الدین الماسی (۱۳۹۰). «رهیافت برنامه‌ریزی محیط زیست، مبتنی بر حقوق بشر»، *فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، دوره ۴۱.

مصوبات هیئت وزیران (۱۳۹۰). «آیین‌نامه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و عمرانی»، شماره ۲۱۴۲۸/ت۴۵۸۸۰ هـ قابل دسترسی در سایت: <http://www.rc.majlis.ir/law/show/804292,09/01/2014>.

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور (۱۳۸۶). «اهداف توسعه هزاره جمهوری اسلامی ایران»، تهران، معاونت امور اجتماعی با همکاری دفتر سازمان ملل در ایران.

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور (۱۳۸۹). *مجموعه برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران*، بخش دوم، فصل ششم.

ملکات، سربنوس آر. و لزی استیوز (۱۳۸۸). *ارتباطات و توسعه*، ترجمه: شعبانعلی بهرامپور، تهران، پژوهشکده فرهنگی و اجتماعی.

موسی‌زاده، رضا (۱۳۷۹). *سازمان‌های بین‌المللی*، چاپ چهاردهم، تهران، نشر میزان.

مولایی، یوسف (۱۳۸۱). «حق توسعه و جهان‌شمولی حقوق بشر»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، ش. ۵۶.

مولایی، یوسف (۱۳۸۵). «نسل سوم حقوق بشر و حق به محیط زیست سالم»، *فصلنامه حقوق و علوم سیاسی*، دوره ۳۷، ش. ۴.

مولایی، یوسف (۱۳۸۹). «حق توسعه از ادعای سیاسی تا مطالبه حقوقی»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۴، شماره ۴.

میرکیانی، هادی (۱۳۹۰). «طرح مدیریت پایدار منابع آب و خاک حبله رود»، قابل

دسترسی در سایت: <http://www.frw.org>.

یاری، علیرضا و فرشته فخر (۱۳۹۱). خلاصه دستاوردهای پروژه بین‌المللی ترسیب کربن

با استناد بر مطالعات پایش و ارزیابی دانشگاه بیرجند (۱۳۸۵-۱۳۸۸)، مشهد، شعرا.

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (1972). Available at: <http://www.undp.org>.

Human Rights Council Working Group on the Right to Development Fourteenth Session 13_17 (2013). Views Expressed by member states on The Right to Development Criteria and Operational sub_ criteria on the 13th.

Marks, Stephen P. (2011). "The Politics of the Possible: Achievements and Challenges of International Agreement on the Right to Development", 25 years of the Right to Development Achievements and Challenges, Friedrich Ebert Stiftung Hiroshima str. 17, 10785 Berlin ,25 February 2011.

Piron, L.H.(2002), "The Right to Development", A Review of the Current State of the Debate for the Department for International Development, Right to Development Report, Available at: http://www.odi.org.uk/Sites/odi.org.uk/Files/odi_assets/publications_opinion_files/2317.Pdf

Salomon, M.E. (2005), Towards a Just Institutional Order: A Commentary on the First Session of the UN Task Force on the Right to Development, 23 NQHR.

Session of the open_ ended working group , A/HRC/WG.2/14/CRP .2, 2013.

United Nations Development Programme (1998). Integrating Human Rights With Sustainable Human Development A UNDP Policy Document, by the United Nations Development Programme One United Nations Plaza New York, ny 10017, USA Available at: <http://mirror.undp.org/magnet/docs/policy5.htm1> 2014/02/16.

UNDP (2012). Country Programme Action Plan, Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme (2012-2016). Available at: <http://www.undp.org>.

What is a Right_ Based Approach to Development (2003). Available at: <http://www.Unhchr.Ch/Development/Approaches,04.Htm1>.

[www.undp.org/Governance/Docs/HRPN.Poverty, EN.Pdf](http://www.undp.org/Governance/Docs/HRPN.Poverty_EN.Pdf) Poverty Reduction and Human Rights/A Practice Note June 2003.

Yoke Ling, C. (2012). "The Rio Declaration on Environment and Development An Assessment, Third World Network Penang", Malaysia, Principle 3. Available at: www.twinside.org.sg/title/end/pdf/end12.pdf.